

LODE WILS 95

LIEVE GEVERS & LOUIS VOS

LODE WILS: LEVENSLANG

ZIJN MISSIE EN BETEKENIS VOOR DE GESCHIED-
SCHRIJVING VAN DE VLAAMSE BEWEGING

Het was een prestigieus boek dat Lode Wils op 14 oktober 1994 bij zijn afscheidscollege werd aangeboden, verzorgd uitgegeven door het Davidsfonds, gebonden, stijlvolle bordeaux stofwikkels met zilveren opdruk, en vuistdik (507 pp.).¹ Geen *liber amicorum* met uiteenlopende bijdragen, maar, afgezien van een biografische inleiding van zijn leerlingen, veertien teksten van de gevierde zelf, die in de voorbije vier decennia waren verschenen als artikel of hoofdstuk in een verzamelwerk, en de tekst van zijn afscheidsrede als slotbeschouwing. Zoals toen terecht in een recensie werd opgemerkt, waren die teksten niet helemaal representatief voor het historisch onderzoek van Wils, omdat zijn belangrijkste werk eerder in boekvorm was gepubliceerd, en ook niet alle relevante thema's die hij al had behandeld erin aan bod kwamen zoals bv. het activisme en de partijstrijd in de 19de eeuw.² Maar voor een hoogleraar en historicus die intussen, behalve 19 boeken³ ook nog eens 129 artikels had gepubliceerd, leek een bundeling van verspreide teksten op weg naar een '*otium cum dignitate*' meer dan verdiend. Nu we intussen dertig jaar verder zijn, weten we wel beter. Wils vatte zijn emeritaat niet op als een afsluiting maar als een kans om aan zijn onderzoek een tweede adem te geven. Nu de lasten van onderwijs en andere academische verplichtingen wegvielen, stortte hij zich met des te meer passie op zijn historisch onderzoek. Behalve talrijke artikels publiceerde hij nog een heel aantal boeken die inhoudelijk deels voortbouwden op zijn vroeger onderzoek, maar ook werden aangevuld met zowel nieuw bronnenmateriaal als verwerking van de intussen verschenen secundaire literatuur.

1 L. Wils, *Vlaanderen, België, Groot-Nederland. Mythe en geschiedenis*, Leuven, 1994, met een bibliografie van het werk van Wils tot en met (gedeeltelijk) 1994. In dit nummer van WT publiceren we een aanvullende bibliografie van zijn publicaties vanaf de rest van 1994 en de volgende jaren.

2 E. Gerard, *Vlaanderen, België, Groot-Nederland. De visie van Lode Wils*, in: *Ons Erfdeel* jg. 38, 1995, pp. 643-650, p. 645.

3 Waarvan 15 als auteur en 4 als editor.

^ De jonge historicus dr. Lode Wils als 'bekende Vlaming'.
Foto in de reeks 'Ken uw volk' uitgegeven door de Chromodienst De Beukelaer Cichorei,
1960. Dezelfde foto sierde de cover van zijn *Kanunnik Jan David*, uitgegeven bij het
Davidsfonds in 1956. [ADV N, VPA 1077]

In 1994 publiceerden we een beeld van het werk van Lode Wils als historicus en hoogleraar.⁴ Nu, in 2024, is het tijd voor het opmaken van een nieuwe balans van het historisch oeuvre van deze werkzame, scherpzinnige en invloedrijke academicus. Liever dan ons daarbij uitsluitend of vooral te richten op wat hij sinds 1994 heeft gepubliceerd, kiezen we ervoor om zijn hele levens- en publicatieproject in beschouwing te nemen. Er vertoont zich in de publicaties van Wils namelijk een grote samenhang en continuïteit. Het zou kunnen doen vermoeden dat er een vooraf zorgvuldig uitgestippeld masterplan bestond. Maar dat was niet het geval. Die samenhang was integraal het resultaat van het op elkaar inwerken van enerzijds min of meer toevallige beroepskansen en vragen vanuit de samenleving en anderzijds Wils' overtuiging dat hij als historicus de opdracht had de verdraaide voorstellingen van het verleden recht te zetten. Dat wordt een eerste rode draad in ons verhaal: hoe dat hele oeuvre tot stand is gekomen als resultante van persoonlijk engagement en toevalligheden. We willen, als tweede rode draad, aandacht besteden aan de betekenis van het historisch werk van Lode Wils voor de historiografie van de Vlaamse beweging: hoe werd het ontvangen en welke invloed heeft het gehad voor de wetenschappelijke visie op de Vlaamse beweging? Zodoende hopen we de lijnen te hebben uitgezet voor zijn wetenschappelijk portret.

GEFASCINEERD DOOR HET VERLEDEN

Lode Wils is in Antwerpen geboren op 18 maart 1929 toen de Scheldestad nog nazinderde van de Bormsverkiezing vier maanden eerder. Zijn vader, die onderwijzer was in de voorbereidende afdeling van de Rijksmiddelbare School, nam hem al op vijfjarige leeftijd mee naar het eerste leerjaar, waarvan hij de stof met kerstmis onder de knie had, zodat hij toen al mocht overstappen naar het tweede leerjaar. Hij kwam bijgevolg terecht bij klasmakkers die twee jaar ouder waren dan hijzelf, en dat is zo gebleven tijdens zijn verdere leerjaren. Zijn humaniora doorliep hij in hoofdzaak aan het Atheneum van zijn geboortestad, behalve het laatste jaar, toen Antwerpen bestookt werd met vliegende bommen en het atheneum daarom tijdelijk werd gesloten. Hij deed zijn retorica in het Leuvense Atheneum, een van de weinige athenea met een internaat.

In zijn dankwoord op de hulde die enkele van zijn oud-studenten hadden opgezet bij zijn 90ste verjaardag vertelde Wils dat hij van in de lagere school al gefascineerd was door de geschiedenis, via de historische platen en prentkaarten van 's Lands Glorie en hoe hij in de humaniora spreekbeurten koos over historische onderwerpen, zoals Farnese of de Val van Antwerpen in 1585, terwijl zijn medeleerlingen het hadden over hun hobby's of huisdieren. Zo groeide geleidelijk de overtuiging dat hij historicus wilde worden, maar omdat de toekomstmogelijkheden voor een licentiaat geschiede-

⁴ L. Gevers & L. Vos, *Lode Wils. Historicus en hoogleraar*, in: L. Wils, *Vlaanderen, België [...]*, pp. 11-39.

nis onzeker en beperkt waren, wilde hij die studie combineren met die van de rechten. Na overleg met zijn Leuvense geschiedenisleraar Michiel Valkenborgh, besloot hij te kiezen voor de Leuvense universiteit, waar een combinatie rechten-geschiedenis gemakkelijker was dan in Gent.

Dus schreef in 1945 de toen zestienjarige Lode Wils zich in aan de Leuvense universiteit, waar hij op zes jaar tijd zowel licentiaat in de geschiedenis als doctor in de rechten werd, en bovendien zijn voorlaatste studiejaar combineerde met zijn legerdienst. Hij voelde zich op de eerste plaats historicus en engageerde zich daarom vooral in de Historische Kring, waar zowel ontspanningsactiviteiten als studiebijeenkomsten plaatsvonden. Zo beluisterde hij er al in zijn eerste kandidatuur een voordracht van de Utrechtse professor Pieter Geyl, en gaf in zijn tweede jaar logies aan de latere archivaris L.P.L. Pirenne, een van de Nijmeegse studenten die toen op uitnodiging van de Kring te gast waren in Leuven. In november 1950, in zijn tweede licentie, organiseerde de Historische Kring een debatavond over 'De rol van analyse en synthese in het historisch onderzoek'. In het verslag lezen we: *"Lode Wils bracht de probleemstelling naar voren en leidde een geanimeerde discussie in"*. Door zijn medestudenten werd hij toen blijkbaar al erkend als een deskundig 'historicus in spe'.

Intussen was hijzelf al helemaal in het onderzoek gedoken voor zijn licentiaatsverhandeling. In 1947 koos hij daarvoor als promotor professor Emile Lousse, die hij weliswaar niet kende, maar die de reputatie had *"stevig leiding te geven"*. Hij eiste dat zijn studenten hard werkten. Eerst gaf hij wekelijkse onderzoeksopdrachten en later, als de teksten per hoofdstuk binnenkwamen, corrigeerde hij die onmiddellijk, een werkwijze die Wils later zelf ook zou volgen. Onder de thesisonderwerpen die Lousse hem voorstelde, was er één dat hem onmiddellijk bekoorde: het daensisme. Kort daarna bleek dat het nog te recent werd bevonden voor het openstellen van de kerkelijke archieven. Dan werd maar gekozen voor een onderwerp waarvan de promotor wist dat er veel materiaal bewaard was in het stadsarchief. Op 20 juni 1951 behaalde Lode Wils met grote onderscheiding het diploma van licentiaat in de geschiedenis met de verhandeling *Het stadspensionarisschap te Leuven van 1559 tot het einde van het ancien régime*. In hetzelfde jaar behaalde hij ook zijn diploma van doctor in de rechten.

De onderzoeksresultaten van de verhandeling vonden hun weg naar verscheidene publicaties⁵, vooral ook door de aanmoedigende stimulans van Lousse: *"Zijn grootste verdienste als hoogleraar"* getuigde Wils later was *"dat hij tientallen studenten heeft leren publiceren, hen dwong hun verhandeling persklaar te maken, er zelf veel tijd in stak, en zorgde voor de uitgave. Allemaal in de hoop dat wij de smaak van het historisch onderzoek*

— 5 L. Wils, De werking van de Staten van Brabant omstreeks 1550-1650, in: *Standen en Landen*, jg. 4, 1953, pp. 3-19; L. Wils, Een pensionaris van Leuven geschorst door de hertog van Alva, in: *Bijdragen tot de geschiedenis*, jg. 38, 1955, pp. 115-118; L. Wils, Het stadspensionarisschap te Leuven, in: *Standen en Landen*, jg. 6, 1955, pp. 17-51.

*te pakken zouden krijgen.*⁶ Wils vond in Lousse niet alleen een waardevolle gids voor zijn licentiaatsverhandeling en weldra ook zijn doctoraat, maar evenzeer een inspirerend voorbeeld. Velen zullen in het portret dat hij van zijn promotor schetste karakteristieken terugvinden van hoe hijzelf later zijn hoogleraarschap gestalte zou geven.

Maar daar dacht in 1951 nog niemand aan, want de beroepsloopbaan van Lode Wils begon, ondanks zijn twee diploma's, eerder in mineur. Gedurende acht jaar, van 1951 tot 1958 was hij studiemeester in het openbaar middelbaar onderwijs. Aanvankelijk enkele maanden in het Atheneum van Hasselt en daarna in dat van Deurne. De administratieve zuiveringen van katholieke leraars door verzetsmensen in mei-juni 1945, waarbij de regering zich achteraf gedeeltelijk had moeten neerleggen, waren hier nog niet vergeten. De ideologische strijd verdeelde het leraarscorps zo sterk dat katholieke en vrijzinnige leerkrachten eigen leraarskamers opzochten. De spanningen werden nog sterker tijdens de schoolstrijd van de jaren 1950. Dat verhinderde voor Wils een benoeming tot leraar. Die werd pas mogelijk na het schoolpact van 1958, toen hij eindelijk leraar kon worden, eerst in het Atheneum van Antwerpen, later in dat van Hoboken waar hij in 1964 zijn vaste benoeming kreeg. Met die opdracht in het middelbaar onderwijs combineerde hij geleidelijk ook enkele taken in het hoger onderwijs. In 1957 werd hij deeltijds docent politieke geschiedenis aan het Hoger Instituut voor Bestuurswetenschappen in Antwerpen, en in 1961 kreeg hij een eerste benoeming aan de Leuvense universiteit als deeltijds assistent met leeropdracht bij professor Lousse van wie hij enkele colleges als plaatsvervanger doceerde. Die laatste benoemingen had hij te danken aan de opmerkelijke wetenschappelijke prestaties die hij al jaren leverde.

GEDREVEN ONDERZOEKER

Gedreven door zijn passie voor het onderzoek zette Lode Wils naast zijn job in de school zijn historisch onderzoek voort. Hij mikte op een doctoraat in de geschiedenis, met opnieuw Lousse als promotor. Hij wilde een proefschrift schrijven over de geschiedenis van de Vlaamse beweging in de 19de eeuw, maar omdat er aan de universiteit geen traditie bestond op dat terrein, ging hij in 1952 raad vragen bij dr. Ger Schmook, conservator van wat toen het Archief en Museum van het Vlaamse Cultuurleven heette en tevens directeur van de Antwerpse stedelijke bibliotheken. Die suggereerde hem een biografie te schrijven van kanunnik Jan David (1801-1866), de filoloog en historicus naar wie het Davidsfonds werd genoemd. Al in 1954 promoveerde Wils op dat onderwerp. Het werd bekroond door de Koninklijke Vlaamse Academie en verscheen in 1957 in boekvorm. Maar intussen had Wils al een twintigtal publicaties op zijn naam staan waaronder een eerste boek dat hij al in 1955 publiceerde. Het was een overzicht van de 'gedachteninhoud' van de Vlaamse beweging in de 19de eeuw.

⁶ *Tijdingen uit Leuven. Tijdschrift van de Vereniging Historici Lovanienses*, jg. 93, 1986, nr. 4, p. 37.

Hij kwam daarin tot enkele interpretaties die haaks stonden op de in de Vlaamse beweging gangbare propagandistische voorstelling. De meest verrassende voor de flaminganten van toen was de stelling dat de beweging niet was ontstaan als reactie tegen de Belgische revolutie, maar eerder door de patriottische bezieling die uit de revolutie was voortgekomen, en dat ze pas na enkele decennia een zelfstandig Vlaams bewustzijn begon te ontwikkelen. Een andere verrassende vaststelling was dat de traditionele historische opvatting dat de nationale en liberale bewegingen in Europa noodzakelijkerwijze hand in hand waren gegaan, niet scheen op te gaan voor de Vlaamse beweging, die eerder bij de katholieke opinie aanleunde. Bovendien was de Vlaamse beweging niet enkel literair georiënteerd maar manifesteerde ze zich – nadat in 1839 met Nederland vrede was gesloten – ook vrijwel onmiddellijk op politiek en sociaal terrein. De revolutiejaren rond 1848 gaven haar bovendien een democratische stuwing. Die laatste bevinding lichtte Wils verder toe in zijn in 1959 verschenen derde boek *De politieke oriëntering van de Vlaamse beweging (1840-1857)*.

De bedrijvige jonge historicus werd intussen opgemerkt door de Nederlandse en Belgische professoren die de *Algemene Geschiedenis van de Nederlanden* hadden opgezet. Zij vroegen hem om in deel XI (1956) het hoofdstuk over de Vlaamse beweging op het einde van de 19de eeuw te schrijven. Dat vergde voor Lode Wils nieuw bronnenonderzoek op nog onontgonnen terrein, zodat de veelheid van het ontdekte materiaal weer aanleiding gaf tot het publiceren van een aantal artikels. Dat deed hij in het algemene maandblad *Kultuurleven* over 'De Raet en MacLeod' en over 'De landdagbeweging, het daensisme en de Vlaamsche Volkspartij', evenals in andere tijdschriften zoals *Dietsche Warande en Belfort*, in het vakblad voor katholieke leraars in het rijksonderwijs *Vrijheid en recht*, in het orgaan van het katholiek middelbaar onderwijs *Nova et vetera* of dat van de Christelijke arbeidersbeweging *De Gids op maatschappelijk gebied*, maar ook in meer academische periodieken zoals *Standen en Landen* en *Bijdragen tot de Geschiedenis*. Van enkele tijdschriften werd hij redacteur of vaste medewerker.⁷ Zo vestigde hij geleidelijk zijn autoriteit inzake de geschiedenis van de Vlaamse beweging van de 19de eeuw.

Hij was immers een van de eersten die halfweg de jaren vijftig die beweging, waarin hij zich ook zelf thuis voelde, wetenschappelijk begon te onderzoeken, en er een proefschrift over schreef. Naast hem waren op dat terrein maar twee andere historici ac-

- > Arie Willemsen promoveerde tot dr. in de letteren en wijsbegeerte in Utrecht op 4 juli 1958. Vlnr: Anton Johan Van Vessem, mevr. Arthur de Bruyne, Willem Melis, Arthur de Bruyne, Leo Picard, Arie Wolter Willemsen, Rob Van Roosbroeck, Jef Goossenaerts, Lode Wils, Hendrik Borginon en mevr. Magda Wils-Verhaegen. [ADVN, VFA 1861]

— 7 — Hij was redacteur van *Bijdragen tot de Geschiedenis van het aloude hertogdom Brabant* vanaf 1955, lid van de adviesredactie van *Kultuurleven* sedert 1956 en van *Vrijheid en Recht* van 1958 tot 1961.

tief. In Vlaanderen de iets oudere Maurits De Vroede (1922), die na het behalen in 1943 van zijn licentiaatsdiploma in Gent leraar was geworden aan verschillende rijksinstellingen en daarna docent werd aan de Rijksnormaalschool in Lier. Hij had in de jaren na de oorlog een tiental artikels over de beginnende Vlaamse beweging gepubliceerd, waarover hij ook een proefschrift voorbereidde. In 1957 promoveerde hij bij Hans Van Werveke in Gent over *De Vlaamse beweging in 1855-1856* en publiceerde in 1959 en 1963 naast zijn proefschrift nog vier andere boeken over de Vlaamse beweging en de pers in de 19de eeuw. In de jaren 1960 zou hij zich heroriënteren naar de onderwijsgeschiedenis.⁸ De tweede historicus was de Nederlander Arie W. Willemsen (1930), een bijna leeftijdsgenoot van Wils die in juli 1958 bij prof. Pieter Geyl in Utrecht promoveerde op het Vlaams-nationalisme tijdens het interbellum, waarvoor hij o.m. gebruik kon maken van het archief van Geyl.⁹ Wils en zijn vrouw – hij was in 1956 gehuwd met Magda

8 M. De Vroede, *De Vlaamse beweging in 1855-1856. Bijdrage tot een meer verantwoorde kennis van haar evolutie*, Brussel 1960. Nadat De Vroede net als Wils de graad van Geaggregeerde voor het Hoger Onderwijs had behaald, met het proefschrift *Van Schoolmeester tot Onderwijzer, De opleiding van leerkrachten in België en Luxemburg, van het eind van de 18de eeuw tot omstreeks 1841* (Leuven, 1970) werd hij hoogleraar aan het Departement Pedagogische Wetenschappen van de KU Leuven. Zijn publicatieterein verschoof toen naar de geschiedenis van onderwijs en opvoeding.

9 A.W. Willemsen, *Het Vlaams-nationalisme, 1914-1940*, Utrecht, 1958; A.W. Willemsen, *Het Vlaams-nationalisme. De geschiedenis van de jaren 1914-1940*, Utrecht, 1969. Daarna schreef hij twee boekdelen over de geschiedenis van de Vlaamse beweging in de reeks *XX eeuwen Vlaanderen*, Hasselt,

Verhaegen – woonden trouwens zijn promotie in Utrecht bij. Willemsen, die ambtenaar was bij de Koninklijke Bibliotheek in Den Haag, bleef in de jaren daarna met de geschiedenis van de Vlaamse beweging bezig. In 1969 publiceerde hij na nieuw archiefonderzoek een meer uitgebreide versie van zijn proefschrift bij een commerciële uitgever. Hij werd ook in Vlaanderen erkend zoals bleek toen hij naast H.J. Elias¹⁰ wetenschappelijk adviseur werd van de (eerste) *Encyclopedie van de Vlaamse beweging* (1973 en 1975).

Toch was Lode Wils op het einde van de jaren 1950 naar eigen zeggen “*wat uitgekeken op die Vlaamse beweging*” en zocht hij een nieuw onderzoeksterrein. Omdat hij ook na zijn huwelijk in Antwerpen was blijven wonen en werken, was het logisch dat hij een Antwerps onderwerp zou kiezen. Om zich te oriënteren, depouilleerde hij eerst het in de Antwerpse stadsbibliotheek aanwezige *Het Handelsblad van Antwerpen*, het in 1844 gestichte oudste toen nog verschijnende Vlaamse dagblad. “*Nadat ik twintig jaargangen had doorworsteld tot 1864*” – aldus Wils – “*vond ik daarin ook de Vlaamse beweging terug, die aan de wieg bleek te staan van de arbeidersbeweging in Antwerpen en in Gent, zoals ik zou kunnen aantonen in een reeks artikels in De Gids op maatschappelijk gebied*”.¹¹ Hij werd toen in zijn visie op de samenhang tussen de democratische stroming en de Vlaamse beweging bevestigd door de publicatie in 1959 van de twee jaar eerder als licentiaatsverhandeling voorgelegde studie van de Gentse historicus Romain Van Eenoo, die in Brugge ook een dergelijk verband had ontdekt en het groot belang ervan onderstreepte zowel voor de pre-socialistische groep rond Emiel Moyson in de jaren 1860 als voor de voorgeschiedenis van de christendemocratie in de jaren 1880 en daarna.¹²

Dat bracht Wils ertoe de Antwerpse Meetingpartij te kiezen als onderwerp voor zijn (tweede) proefschrift voor het behalen van de graad van Geaggregeerde voor het Hoger Onderwijs. De vereiste daarvoor was het voorleggen van een als boek uitgegeven originele historische studie en het geven van een openbare les.¹³ Met als promotor

1974 en 1975. Over Willemsen en de Nederlandse historici van de Vlaamse beweging zie: L. Vos, Die onbekende Vlaamse kwestie. Het aandeel van buitenlandse historici in de geschiedschrijving van de Vlaamse beweging, in: *Bijdragen en Mededelingen betreffende de geschiedenis van de Nederlanden*, jg. 100, 1985, pp. 700-721.

¹⁰ Hendrik Elias vestigde pas in de jaren 1960 – na Wils, De Vroede en Willemsen sinds de jaren 1950 – zijn naam als auteur van de geschiedenis van de Vlaamse beweging met zijn nationalistisch gekleurde vierdelige *Geschiedenis van de Vlaamse gedachte, 1780-1914*, Antwerpen, 1963-1965 en zijn eveneens vierdelige *Vijfentwintig jaar Vlaamse Beweging*, Antwerpen, 1969 over het interbellum. Over Elias ook later in dit artikel onder ‘Controverse’.

¹¹ L. Wils, *Van de Belgische naar de Vlaamse natie. Een geschiedenis van de Vlaamse beweging*, Leuven, 2009, p. 10.

¹² R. Van Eenoo, *Een bijdrage tot de geschiedenis der arbeidersbeweging te Brugge (1864-1914)*, Leuven-Parijs, 1959.

¹³ Dat was een hogere wetenschappelijke graad, te behalen na het ‘gewone’ doctoraat en vergelijkbaar met het *Habilitationsschrift*, een ‘super-proefschrift’, dat in Centraal- en Oost-Europese

- > De Gentse hoogleraar-
emeritus Romain Van Eenoo
(1934-2023) met Lode Wils
bij de viering van diens
goste verjaardag in 2019.
[Collectie auteurs]

de Franstalige Leuvense professor kanunnik Roger Aubert werkte hij eraan in zijn vrije tijd en kon na enkele jaren, in 1963, zijn aggregatieproefschrift voorleggen over *Het ontstaan van de Meetingpartij te Antwerpen en haar invloed op de Belgische politiek*.¹⁴ Al was hij het in principe eens met de waarschuwing van zijn promotor dat een historicus

best niet "*de man van één onderzoeksdomein*" bleef, toch liet hij de Vlaamse beweging als onderzoeksveld niet los. Daarvoor zag hij achteraf drie goede redenen: ten eerste was voor hem de communautaire kwestie verstrengeld met de bredere politieke culturele en sociale ontwikkeling, ten tweede kwam toen 'de Vlaamse kwestie' door de strijd rond Leuven Vlaams en de daaropvolgende communautaire spanningen sterker in de actualiteit, en ten derde wilde hij verder de strijd aanbinden met de daarmee samenhangende propagandistische voorstellingen die het geschiedenisbeeld bleven bepalen.¹⁵

Door zijn studie van de Meetingpartij was hij intussen gesterkt in zijn overtuiging dat er in de katholieke opinie in Vlaanderen – en in het bijzonder in de middenklasse – een democratische stroming had bestaan, die verstrengeld was geraakt met de Vlaamse

landen nog bestaat als voorwaarde om een *venia legendi* te behalen nodig om hoogleraar te worden. Ook in Frankrijk was het behalen na het gewone doctoraat van een *Doctorat d'état* een voorwaarde. In België gold in de faculteit geneeskunde – waar men bij het afstuderen als arts de titel *medicinae doctor* verkreeg zonder proefschrift – de titel Geaggregeerde van het Hoger Onderwijs als een equivalent voor het doctoraat. Vanaf 1995 werd de graad van Geaggregeerde van het Hoger Onderwijs in Vlaanderen geschrapt.

¹⁴ Lode Wils was na de Norbertijn en archivaris bij het rijksarchief dr. Placide Lefèvre (1892-1978) pas de tweede historicus die in Leuven deze titel behaalde. Na hem volgde in 1970 enkel nog dr. Maurits De Vroede. Zijn boek over de Meetingspartij werd bekroond en uitgegeven met steun van de Burggraaf Charles Terlindenprijs.

¹⁵ L. Wils, *Van de Belgische [...]*, p. 10.

beweging, en die zo in de jaren 1890 een belangrijke stimulans was geworden voor de christendemocratie. Dat was nieuw, omdat tot dan toe in kringen van de Vlaamse beweging de overtuiging leefde dat de Vlaamse beweging een geïsoleerd verschijnsel was dat volledig los stond van andere sociale bewegingen. Zo stelde de eerder bij het Vlaams-nationalisme aanleunende jezuïet historicus Karel Van Isacker in 1962 nog uitdrukkelijk dat *“in haar geheel genomen de christelijke democratie voor 1914 vreemd is gebleven aan de Vlaamse beweging”*.¹⁶ Als antwoord op Van Isacker schreef Wils in 1963 een boekje over de rol van de Vlaams-democratische stroming in de oorsprong van de christendemocratie.¹⁷

BEZIELEND HOOGLERAAR

Toen in 1965 de oprichting van de Kortrijkse kandidaturen voor de faculteit Letteren een feit werd, lag het voor de hand dat hij zich kandidaat zou stellen voor een leeropdracht, ook al impliceerde dat een standplaats in Kortrijk. Met zijn diploma's en een bibliografie die toen al meer dan vijftig titels telde waaronder vijf boeken was hij een sollicitant waaraan men niet voorbij kon gaan. Hij werd inderdaad benoemd tot docent. De consequentie was dat hij in september 1965 met zijn gezin van Antwerpen naar Kortrijk verhuisde. Wel bleef hij in de Leuvense kandidaturen de vakken doceren, die hij eerder als plaatsvervanger van Lousse had gegeven, zij het nu als titularis.

Maar op het einde van dat eerste academiejaar in Kortrijk kwam door het bisschoppelijk mandement van mei 1966 de 'kwestie Leuven Vlaams' in een stroomversnelling.¹⁸ Vanaf 1966-67 kreeg binnen de Leuvense universiteit elke taalgroep een zo groot mogelijke autonomie wat leidde tot een splitsing van faculteiten en opleidingen. Daarom werd in de Vlaamse geschiedenisopleiding het licentiecollege 'Hedendaagse instellingen' met bijbehorend seminarie, waarvan de Waalse hoogleraar Joseph Ruwet tot dan toe titularis was, vacant gesteld.¹⁹ Nadat deze colleges aan Lode Wils als de best gekwalificeerde kandidaat waren toegewezen, kreeg hij op het einde van het academiejaar 1967-68 de bevordering tot gewoon hoogleraar. Hij was nu leerstoelhouder van de geschiedenis van de Nieuwste tijd. Na het zelfstandig worden van de KU Leuven in 1968 volgde een herstructurering, waardoor hij in 1970 lid werd van de

¹⁶ K. Van Isacker. Het verleden van de Vlaamse Beweging, in: Stichting Lodewijk De Raet, 8 november 1962.

¹⁷ L. Wils, *De oorsprong van de kristen-democratie. Het aandeel van de Vlaams-democratische stroming*, Antwerpen, 1963.

¹⁸ L. Vos, Het politieke falen van een kerkvorst. Kardinaal Suenens en 'Leuven Vlaams' (1962-1968), in: *WT. Tijdschrift over de geschiedenis van de Vlaamse beweging*, jg. 77, 2018, nr. 4, pp. 328-364.

¹⁹ Het college en de seminaries stonden op naam van de Waal Joseph Ruwet die zijn opleiding had gekregen in Luik, waar hij in 1941 was gepromoveerd en in 1955 assistent benoemd bij zijn leermeester Paul Harsin. Amper een jaar later kwam hij naar Leuven, waar hij kort daarna de opvolger werd van Leo Van der Essen voor diens vakken van nieuwste geschiedenis zowel in de Franstalige sectie, waar Ruwet zelf doceerde, als in de Nederlandstalige waar zijn assistent Lode Preneel en zijn NFWO-medewerker Werner Jonckheere als zijn plaatsvervangers optraden.

Afdeling Geschiedenis van de Nieuwste Tijd van het Departement Geschiedenis, met eerst Reginald De Schryver en wat later Emiel Lamberts als collega's.

Het betekende dat hij van dan af als promotor kon optreden voor de licentieverhandelingen over de Nieuwste Tijd. Zo kon hij ook het onderzoek richten door onderzoeks-onderwerpen voor te stellen. Bovendien was er in die jaren een enorme toename van het aantal studenten dat wilde afstuderen op een onderwerp uit de Nieuwste Tijd, ten nadele van de andere tijdvakken Middeleeuwen en Nieuwe Tijd. Dat was niet enkel in Leuven zo, maar ook in Gent.²⁰ Daar kwam bij dat door de actualiteit de belangstelling voor historisch onderzoek naar de geschiedenis van de Vlaamse beweging toenam. Toen Lode Wils voor het eerst promotor werd, in 1967 toen hij nog de enige leerstoelhouder was, kozen in Leuven 12 van de 33 studenten in de eerste licentie ervoor een verhandeling bij hem te maken. Ze werden zo automatisch de eerste lichting 'wilsisten', het begin van een hele 'school' leerlingen die in de volgende jaren nog zouden volgen.

Hij was trouwens voor zijn studenten een nieuw type hoogleraar, die zijn taak – zowel in zijn eigen historisch onderzoek als zijn leeropdracht – opvatte als een roeping.²¹ Hij was relatief jong, toen hij begon 38 jaar oud, zeer toegankelijk voor de studenten maar ook veeleisend. Hoogleraar zijn was voor hem de jonge mensen die hem waren toevertrouwd vormen op wetenschappelijk en menselijk vlak zodat ze zelf als onderzoeker of leraar, zich ten dienste zouden stellen van de gemeenschap. Hij spoorde hen aan of riep hen tot de orde. Hij probeerde ook het werk aan de verhandelingen binnen de perken te houden en zijn leerlingen op het hart te drukken dat kwaliteit niet afhing van een paar voetnoten meer, maar van het inzicht, de ideeën en de synthese. Hij stimuleerde zijn studenten hun verhandeling af te werken binnen de twee licentie jaren zonder zgn. 'thesisjaar'. Het eindproduct moest liefst ook klaar zijn voor publicatie, en als artikel of boek voor een brede kring van belangstellenden beschikbaar worden gesteld. Hij propageerde zo al publiekgeschiedenis voordat de term bestond. Een andere opdracht voor een historicus, zo hield de hoogleraar voor, bestond erin het voorwetenschappelijke geschiedenisbeeld in vraag te stellen en de mythe te bestrijden. Zijn studenten die juist in de jaren zestig erg gevoelig waren voor deze vorm van maatschappelijke roeping werden door zijn enthousiasme aangestoken.

²⁰ L. François, *Op het snijvlak van onderwijs en onderzoek: Herman Balthazar als promotor*, in: G. Deneckere & Br. De Wever, *Geschiedenis maken. Liber amicorum Herman Balthazar*, Gent, 2003, pp. 276-277; Voor Leuven constateerde Johan Verberckmoes expliciet: "Dat betekent noch min noch meer dat 1970 een ware cesuur was. Voordien behandelden verhandelingen onderwerpen uit een ver verleden. Sinds de jaren 1970 zocht een licentiestudent een onderwerp dat bij zijn interessesfeer aanleunde." Het hendaagser worden van het historisch perspectief maakte ook "het maatschappelijk dienstbetoon van geschiedschrijving" duidelijker. [J. Verberckmoes], *De Leuvense historici betiteld. Titels van licentiaatsverhandelingen en doctoraten geschiedenis. 1934-2008*, Leuven, 2008, p. XIV.

²¹ Zie in dit nummer ook het artikel van Nico Van Campenhout 'Hommage aan Lode Wils'.

Zijn hoogleraarschap bood Lode Wils ook de kans – zoals hijzelf het zich herinnerde – “om in ploegwerk het onderzoek open te trekken: naar de massa van de dag- en weekbladen en de vele gemeentelijke en andere archieven waar een individueel vorser machteloos tegenover staat”.²² Hij wist uit eigen ervaring hoe belangrijk maar ook hoe tijdrovend persononderzoek was voor de studie van de hedendaagse geschiedenis. Hoe planmatig Wils al in 1967 het onderzoek van de Vlaamse beweging en de politieke ontwikkelingen in de 19de eeuw wilde opzetten, bleek uit de thesisonderwerpen van zijn eerste lichting studenten.²³ Een aantal verhandelingen werden nadien door de auteurs tot hoofdstukken herwerkt in door Wils geredigeerde en ingeleide boeken over de houding van de politieke partijen tegenover de Vlaamse beweging en over een aantal Vlaamsgezinde voormannen.²⁴ De hoogleraar schakelde zijn studenten ook vrijwel onmiddellijk via seminarie-oefeningen in in zijn toen lopend onderzoek naar het daensisme. Zij kregen de opdracht om te zien wat de reacties waren “van de pers van Brussel, Gent en Antwerpen op de scheuring in de katholieke partij in Aalst”.²⁵ Ze ervaaarden dit seminarie als een laboratorium waarin ze werden meegezogen in de onderzoeksvragen en voor het eerst begrepen dat geschiedschrijving gepaard ging met discussies over de interpretaties van het verleden. Het gaf hun het gevoel zelf iets te kunnen bijdragen aan een historisch onderzoek in de steigers.²⁶

- > Karikatuur getekend door studente Anne-Marie Wollants in 1979. Hier hernomen op de kaft van *Tijdingen uit Leuven*, tijdschrift van de Vereniging Historici Lovanienses. Nummer 109 van 1994 was volledig gewijd aan Lode Wils naar aanleiding van zijn emeritaat. [ADV N, VY 1597]

— 22 L. Wils, *Van de Belgische [...]*, p. 11.

23 H. Demeestere *Studie van de Belgische pers 1832*; L. Gevers, *Studentenbeweging en taaltoestanden van het katholiek middelbaar onderwijs in het aartsbisdom Mechelen, 1830-1892*; G. Lernout, *De Belgische pers en het Vlaams petitionnement van 1840*; A. Brosens, *De Belgische pers en de organieke wet op het middelbaar onderwijs van 1 juni 1950*; W. Janssens, *De pers in Vlaanderen in 1857*; J.M. Lermyte, *De houding van de politieke partijen tegenover de eerste taalwet (1872-1873)*; H. De Ceulaer, *Het dagblad 'Het Vlaamsche Volk' 1894-1898*; A. Geerts, *De Belgische publieke opinie in verband met de eerste poging tot overname van Kongo in 1895*; C. Delporte, *De gilde van ambachten, neringen en nijverheden van Kortrijk (1890-1916)*; H. Landuyt, *Het Daensisme te Antwerpen*; B. Raskin, *Het Davidsfonds. Katholiek Vlaams Vormingswerk, 1875-1914* en L. Vos, *Het AKVS in conflict met de kerkelijke overheid, 1918-1932*. Uit dit laatste onderwerp, voorgesteld door de student zelf, bleek dat Wils ook openstond voor hun suggesties, vooral omdat dit de eerste verhandeling werd over de periode van het interbellum, dat tot dan toe nog niet als een te bestuderen historische periode werd beschouwd.

24 L. Wils (ed.), *De houding van de katholieke partijen tegenover de Vlaamse beweging in de 19de eeuw*, Heule, 1972, later ook: L. Wils (ed.), *Kopstukken van de Vlaamse beweging*. Jan van Rijswijk, Adolf Pauwels, Louis Franck, Kortrijk-Heule, 1978.

25 L. Wils, *Van de Belgische [...]*, p. 11.

26 Getuigenissen over zijn hoogleraarschap, in: *Tijdingen uit Leuven*. Tijdschrift van de Vereniging Historici Lovanienses, jg. 109, 1994, nr. 3, pp. 2-32.

België - Belgique
P.B.
Leuven X
2/894

TIJDINGEN UIT LEUVEN

Tijdschrift van de
VERENIGING HISTORICI LOVANIENSES

Verschijnt vier maal per jaar

Afgiftekantoor Leuven X
Driemaandelijks : 1994 3

Nummer 109

MENTOR EN ONDERZOEKSPROMOTOR

Zoals hijzelf vanwege zijn promotor Lousse had ervaren, zo liet ook Lode Wils zijn studenten 'niet los' nadat ze waren afgestudeerd. Hij wist niet alleen een heel aantal van hen ertoe te brengen de resultaten van hun verhandeling te publiceren, maar moedigde hen ook aan om het eventueel uit te breiden tot een proefschrift, ook als ze er geen of enkel maar een bescheiden beurs of bezoldiging voor konden krijgen.²⁷ Ter ondersteuning van het onderzoek van zijn promovendi creëerde hij vanaf het begin jaren zeventig het zogeheten 'Postgraduate seminarie', eigenlijk een doctoraatsopleiding *avant la lettre*, waarvan hij gedurende vele jaren de voorzitter en de bezieler was. De vergaderingen hadden maandelijks plaats, op een zaterdag om zo de vele doctorandi van buiten Leuven, vaak leraars of archivariissen, de kans te geven eraan deel te nemen. Het bood hun de mogelijkheid om hun onderzoek te presenteren en gaf aanleiding tot stimulerende discussies en niet minder tot aangenaam sociaal contact. De deelnemers keerden zo met moed en nieuwe ideeën weer naar huis.

Intussen probeerde Wils ook zoveel mogelijk financiële middelen te genereren om het onderzoek te financieren. Hij was van 1975 tot 1990 lid van de Wetenschappelijke commissie van het Nationaal Fonds voor Wetenschappelijk Onderzoek (NFWO), zodat hij kon wegen op de toekenning van doctoraatsbeurzen of projecten van het Fonds voor Kollektief Wetenschappelijk Onderzoek (FKFK) voor studenten van de Nieuwste tijd in Leuven. Voor meerdere 'vrijwillige' doctorandi die niet aan de universiteit verbonden waren, wist hij een zogenoemde 'bijzondere doctoraatsbeurs' van één jaar te bepleiten, die hun in staat stelde om, in de laatste fase van hun onderzoek, hun traject af te ronden. Hij was ook alert om in te gaan op vragen vanuit de samenleving naar historisch onderzoek vanwege bijvoorbeeld culturele verenigingen of het sociale middenveld. Hij vatte deze opdracht op als een vorm van maatschappelijke dienstverlening die hij eventueel gratis wilde leveren, zoals hijzelf deed met het Davidsfonds, maar die in andere gevallen kon worden gefinancierd door externe sponsors. Zo was hij betrokken bij de opzet en coördinatie van meerdere grote onderzoeksprojecten zoals deze over de geschiedenis van de Katholieke Arbeidersjeugd, de christelijke arbeidersbeweging en de Boerenbond.²⁸ Ze gaven een sterke impuls aan het onderzoek

— 27 Dat is dus geheel anders dan vandaag, waar doorgaans alleen iemand die een doctoraatsbeurs kan krijgen of ingeschakeld is in een onderzoeksproject nog promoveert. In het eerste decennium van deze eeuw hoorden we de voorzitter van de Onderzoeksraad op de Academische Raad van de KU Leuven verklaren dat men beter mensen zou verbieden een proefschrift te schrijven als ze niet via een beurs of project bezoldigd werden. Vanuit het oogpunt van een democratisering van de universiteit is het gelukkig dat die opvatting geen reglement is geworden. De lijst van 'Licentiaatsverhandelingen en doctorale proefschriften' o.l.v. prof. dr. Lode Wils in: *Tijdingen uit Leuven*, jg. 109, 1994, nr. 3, pp. 33-46.

28 L. Alaerts, *Door eigen werk, Sterk. Geschiedenis van de kajotters en kajotsters in Vlaanderen. 1924-1967*, Leuven, 2004; E. Gerard (ed.), *De christelijke arbeidersbeweging in België*, 2 dln, Leuven, 1991, ook in het Frans verschenen; P. Pasture, *Kerk, politiek en sociale actie. De unieke positie van de christelijke arbeidersbeweging in België*, Leuven-Apeldoorn, 1992; L. Van Molle, *Ieder voor Allen. De Belgische Boerenbond 1890-1990*, Leuven, 1990, ook in het Frans verschenen.

in de Leuvense Afdeling voor Nieuwste Geschiedenis over de katholieke sociale bewegingen en leidden tot meerdere belangrijke publicaties op dat gebied vanwege zijn studenten en promoti.

Een andere belangrijke bekommernis van Lode Wils ten dienste van het onderzoek was het creëren van publicatiemogelijkheid voor zijn studenten of onderzoekers. Vooral daarom was het nuttig lid te zijn van verscheidene redacties en adviesraden, zoals die van de Katholieke Vlaamse Hogeschooluitbreiding (KVHU), *Standen en Landen* of de 'blauwe reeks' van het Interuniversitair Centrum voor Hedendaagse Geschiedenis (ICHG). En niet te vergeten, van het tijdschrift *Wetenschappelijke Tijdingen* waarvan hij decennialang de onvermoeibare drijver achter de schermen was.²⁹ Toen in 1980 de Gentse redactiesecretaris prof. Gilbert De Smet het plan opvatte om deze in 1935 door Jozef Goossenaerts opgerichte algemene periodiek om te vormen tot een gespecialiseerd tijdschrift voor de geschiedenis van de Vlaamse beweging, riep hij daarvoor Lode Wils ter hulp. Die slaagde erin op één jaar tijd zoveel kopij aan te leveren dat de anderhalve jaargang achterstand, die het tijdschrift had opgelopen, meteen kon worden bijgebeend. Dat lukte maar omdat Wils alle bij de geschiedschrijving van de Vlaamse beweging betrokken Leuvense historici – zelfs studenten – wist te mobiliseren om erin te publiceren. De Leuvense hoogleraar bleef sindsdien een belangrijke steunpilaar van het tijdschrift door de aanlevering van talrijke artikels en recensies, zijn kritische en deskundige commentaar bij de ingezonden bijdragen en zijn actieve deelname aan de redactievergaderingen.

DAENSISME, FLAMENPOLITIK EN ACTIVISME

Zo werd Lode Wils in de beginjaren zeventig een belangrijke figuur in de contemporaine geschiedenis, die toen overal in Vlaanderen in de lift zat. Zoals Herman Balthazar zich later herinnerde: *"In mijn jonge navorsersjaren werd de opleiding Nieuwste Tijd beheerst door drie reuzen: in Gent de rode Jan Dhondt (1915-1972) in Leuven de Vlaamse katholiek Lode Wils (1929-nu) en in de Antwerpse UFSIA de jezuïet Karel Van Isacker (1913-2010). Het gaat om onbetwistbaar grote en competente historici die hun levensbeschouwing basaal meedragen in hun werk. Jan Dhondt hanteerde het breedste palet aan kritische nieuwe inzichten en aan zoektochten naar nieuwe bronnen, maar hij had zo'n bloedhekel aan Vlaams-nationalisme, dat het onderwerp in onderzoek en onderwijs gewoon niet ter sprake kwam. Dit is spijtig want zijn leerlingen – waaronder ikzelf – hebben flink moeten bijbenen en zo moeten botsen op en met de twee andere reuzen. Moeilijkst grijpbaar was de charismatische jezuïet Karel van Isacker die met zijn uitmuntende pen alle richtingen uitging",* soms als sociaal historicus op de linkse toer, soms als conservatieve cultuurpessimist die bijdroeg tot een foute beeldvorming over de haat van het 'Belgisch systeem' tegen de Vlamingen. *"Lode Wils is zonder twijfel de meest consequente van de drie."*³⁰

²⁹ Zie in dit nummer de bijdrage van Frans-Jos Verdoodt.

³⁰ H. Balthazar, Op zoek naar een natie, in: SAMPOL. Samenleving & Politiek, jg. 27, 2020, nr. 7,

Wils was van die drie ook de enige die systematisch zijn onderzoek van de Vlaamse beweging bleef verbinden met de bredere Belgische politieke geschiedenis en het bleef plaatsen binnen de ontwikkeling van het levensbeschouwelijke en het sociaal-economische spanningsveld. Zoals ook bleek uit zijn rijk gestoffeerde boek over de wortels van het daensisme dat in 1969 bij het Davidsfonds verscheen, precies tien jaar na Van Isackers zogenoemd 'definitieve' boek over het hetzelfde onderwerp. Wils betoogde dat die beweging te beschouwen was als een opstand van het Zuid-Vlaamse platteland. De leiding ervan berustte bij de Vlaamsgezinde kleine burgerij die sinds 1830 een democratische traditie had bewaard.³¹

Na deze publicatie over het daensisme verlegde Lode Wils zijn onderzoeksterrein van de negentiende naar de twintigste eeuw, meer concreet naar de Vlaamse beweging tijdens de Eerste Wereldoorlog. Dat kon omdat daar bronnen over waren. *"De Leuvense universiteitsbibliotheek die in 1914 was platgebrand – aldus Wils veertig jaar later – had nadien de verzameling dag- en weekbladen gekregen die tijdens de Eerste Wereldoorlog waren aangelegd door de Belgische informatiediensten in het neutrale Nederland. In 1969-70 en 1970-71 organiseerde ik daarom oefeningen over de Belgische pers in 1914 en 1915, zowel die in het bezette land als die van de vluchtelingen in de buurlanden."* Dat werd het vertrekpunt voor het boek *Flamenpolitiek en aktivisme* dat in 1974 bij het Davidsfonds verscheen.³²

Tot op dat ogenblik werd de Vlaamsgezinde geschiedschrijving over Wereldoorlog I – ook die door Willemsen en Elias – gekenmerkt door enerzijds een haast kritiekloze en in elk geval positieve benadering van het als louter idealistisch voorgestelde activisme, en anderzijds door een geïsoleerde behandeling van de gebeurtenissen in het bezette land en achter het front, in aparte hoofdstukken zonder dwarsverbanden. Bovendien werd geen gebruik gemaakt van Duitse bronnen of historische studies. Op een ogenblik dat het collectieve geheugen van het toen sterker wordende Vlaams-nationalisme moest worden gevoed, had die Vlaamse geschiedschrijving nog in sterke mate een mobiliserende en legitimerende functie. Dat was immers net na 'Leuven-Vlaams' en de eerste staatshervorming van 1970, die een decennium inleidde van de doorbraak van het Vlaamse natiebewustzijn en een hervorming van de Belgische structuren. Ook de publicatie van de (eerste) *Encyclopedie van de Vlaamse Beweging* in 1973 en 1975 was daar een uiting van.

pp. 76-79.

³¹ L. Wils, *Het Daensisme. De opstand van het Zuidvlaamse platteland*, Leuven, 1969. De lectuur van Wils' boek overtuigde Van Isacker dat zijn eerdere stelling over het vreemd blijven van de christendemocratie aan de Vlaamse beweging onjuist was. Zie: L. Wils, *Van de Belgische [...]*, p. 10.

³² L. Wils, *Flamenpolitiek en aktivisme: Vlaanderen tegenover België in de Eerste Wereldoorlog*, Leuven, 1974.

Wils' boek over het activisme sloeg in als een bom. Hij vestigde de aandacht op het belang van de Duitse *Flamenpolitik* die het activisme had gecreëerd om de Belgische staat te vernietigen, liet zien hoe het handvol activistische flaminganten weinig meer waren dan pionnen op het Duitse schaakbord, en hoe een aantal van hen vooral meedeed niet uit idealisme, maar omdat ze er materieel beter van werden. Hij bracht ook aan het licht hoe bepaalde Hollandse 'Groot-Nederlanders' als Duitse vertrouwensmannen en agenten opereerden, hoe Frans Van Cauwelaert en de meerderheid van de flaminganten die niet meededen met het activisme helemaal geen 'passieven' waren tijdens de oorlog, maar in hun niet aflatende verdediging van de Vlaamse zaak werden gedwarsboomd door de opperbevelhebber koning Albert I en het Franstalige Belgische establishment. Hij onderstreepte hoe *Flamenpolitik* en activisme een onverzoenlijk anti-belgicisme in het leven hadden geroepen, dat voor de oorlog niet bestond, en hoe zo de basis werd gelegd voor een antidemocratisch Vlaams-nationalisme dat rechtstreeks zou leiden naar de collaboratie met het naziregime in de Tweede Wereldoorlog.

Voor de Vlaams-nationalistische flaminganten was deze lezing van de geschiedenis een heiligschennis. Zoals Bruno De Wever het dertig jaar later schreef: *"Er werd immers geraakt aan het zelfbeeld van generaties Vlaams-nationalisten voor wie de cultus van het idealisme een compensatie was voor gebroken carrières, strafrechtelijke vervolging of politieke onmacht"*.³³ Wils' benadering lokte een golf van protest uit in Vlaams-nationalistische kringen met 't *Pallierterke* op kop. Daarin deed de publicist Arthur de Bruyne zelfs een oproep om een *"historische anti-Wils school"* tot stand te brengen.

Grote emoties en spanningen beheersten ook het roemruchte colloquium over *De Vlaamse Beweging tijdens de Eerste Wereldoorlog* dat de Afdeling Geschiedenis van de Nieuwste tijd in november 1974 in Leuven organiseerde. Daar kwam felle kritiek op Wils' interpretatie, vooral van aanwezige historische medespelers zoals voormalig frontsoldaat Ward Hermans of oud activist Hendrik Mommaerts, maar ook van jongere flaminganten die het activisme en de frontbeweging bewonderden, en zelfs van Vlaamsgezinde historici die vonden dat Wils te sterk uitging van een complottheorie en te weinig de interne dynamiek van de beweging plaats gaf. De Gentse flamingantische hoogleraar Theo Luyx vond dat Wils aan *"nestbevuiling"* deed, en zijn assistent Guido Provoost, die bijna zijn proefschrift over het Frans-Belgisch militair akkoord van 1920 had afgerond, hield onaangekondigd een lang requisitoir tegen Wils' visie.³⁴ Wils' these over de rol van de Duitse *Flamenpolitik* inzake het activisme is – zo erkende in

— 33 Br. De Wever, *De geschiedschrijving over de Vlaamse beweging*, in: G. Deneckere & Br. De Wever, *Geschiedenis maken. Liber amicorum Herman Balthazar*, Gent, 2003, p. 136.

34 *De Vlaamse beweging tijdens de Eerste Wereldoorlog. Mededelingen van het colloquium inge-richt op 15 en 16 november 1974 door de Afdeling Geschiedenis van de 19de en 20ste eeuw. Departement Geschiedenis-Katholieke Universiteit te Leuven*, Leuven, 1974. De uitval van Luyx was wellicht mee ingegeven door zijn achtergrond. Zijn vader was oorlogsburgemeester geweest in Lommel, zijn broers hadden gecollaboreerd.

1992 ook de Nederlandse historicus Piet van Hees – “*inmiddels grotendeels aanvaard*”.³⁵ Ze werd nadien ook door het historisch onderzoek van Winfried Dolderer, Antoon Vrints, Bruno Yammine en Jakob Müller – dus ook van Duitse zijde – bevestigd.³⁶

GROOT-NEDERLANDERS

Maar ook de visie op de rol van de Groot-Nederlanders zorgde voor commotie. In 1973, net voor Wils' *Flamenpolitik*, was het eerste deel van de door P. van Hees en A.W. Willemsen bezorgde bronnenuitgave uit de papieren van Pieter Geyl in verband met de Vlaamse beweging over de periode tot 1927 verschenen.³⁷ Wils vond er een bevestiging in van zijn inzichten, en koos in mei 1974 het thema 'Groot-Nederlanders en Vlaamse beweging' als onderwerp voor zijn referaat op het selecte – tot Nederlandse en Vlaamse hoogleraren beperkte – 24ste Nederlands-Belgisch Historisch Congres in Utrecht.³⁸ Dat was de plaats waar Geyl van 1936 tot 1958 hoogleraar geschiedenis was geweest, en dus het hol van de leeuw. Het lokte bij de Nederlandse professoren, van wie een aantal leerlingen van Geyl, grote verontwaardiging uit, maar die drong toen niet door tot in Vlaanderen.

Een jaar later werd Louis Vos, onwetend over Wils' referaat in Utrecht, bij het recenseren van de intussen eerste twee delen (tot 1932) van Geyl's bronnenuitgave, getroffen door de discrepantie tussen de feitelijke 'politieke eierdans' van Geyl in die jaren 1920 en de bijgekleurde en versluiserende voorstelling die hij een kwarteeuw later van zijn eigen optreden had gegeven. Dat artikel werd in 1976 het begin van een polemie met

³⁵ P. van Hees, *Over Vlaams-nationalisme en Groot-Nederland*, in: *De geschiedschrijving van de Vlaamse beweging sinds 1975. Handelingen van het colloquium op 24.10.1992 te Antwerpen*, Gent, 1993, p. 59

³⁶ W. Dolderer, *Deutscher imperialismus und belgischer Nationalitätenkonflikt. Die Rezeption der Flamenfrage in der deutschen Öffentlichkeit und deutsch-flämische Kontakte. 1890-1920*, Melsungen, 1989; A. Vrints, *Bezette stad. Vlaams-nationalistische collaboratie in Antwerpen tijdens de Eerste Wereldoorlog*, Brussel, 2002. Zie in dit nummer ook de bijdrage van A. Vrints, 'Bekentenissen van een wilsist. De Eerste Wereldoorlog als 'oerkatastrofe' in de geschiedenis van de Vlaamse beweging'; B. Yammine, *Drang nach Westen. De fundamente van de Duitse Flamenpolitik (1870-1914)*, Leuven, 2011; B. Yammine, *Fake news. Duitse mediamanipulatie en de Flamenpolitik (1914-1915)*, Leuven, 2021; J. Müller, *Die importierte Nation. Deutschland und die Entstehung des Flämische Nationalismus. 1914 bis 1945*, Göttingen, 2020. Discussie is er nog wel over de genese van de *Flamenpolitik* en de vraag of er continuïteit bestond tussen de *Flamenpolitik* en zowel de vooroorlogse Duitse (geo)politiek als de Alduitse agitatie van de jaren 1890. Dat werd door Bruno Yammine in zijn proefschrift van 2010 beargumenteerd en opnieuw sterk beklemtoond in zijn tweede boek van 2021 als nuancering van de interpretaties van Dolderer en Müller.

³⁷ P. van Hees & A.W. Willemsen, *Geyl en Vlaanderen. Brieven en notities*, dln I en II, Antwerpen-Utrecht, 1973-1974.

³⁸ Het referaat van Lode Wils was getiteld 'De Grootnederlanders, in het bijzonder Geyl, tegenover de twee Vlaamse bewegingen', gepresenteerd op het Nederlands-Belgisch Historisch Congres van 23-25 mei 1974 in Utrecht. Over die congressen zie: F.W.N. Hugenholtz, H. van den Eerenbeemt & L. Vos, *Een beeld van een congres. Belgisch-Nederlandse/ Nederlands-Vlaamse Historische congressen 1939-2023*, Den Haag, 2003.

^ Cover van *Flamenpolitiek en aktivisme*, 1974. [ADV N, VW 26.126]

flaminganten en historici over de rol van Geyl, waar nader wordt op ingegaan in een andere bijdrage in dit nummer.³⁹

Vanaf 1980 werd die polemiek trouwens vooral voortgezet door Lode Wils, maar dan geplaatst in het bredere plaatje dan enkel het portret van Geyl. In zijn *Flamenpolitiek en aktivisme* had hij al gewezen op de centrale rol die de Groot-Nederlanders hierin hadden gespeeld. Zij waren, zo stelde hij, op de eerste plaats Nederlandse irredentisten, die in hun ijveren voor een Groot-Nederland steunden op een latent anti-Belgisch gevoel in Holland. Zij propageerden het anti-Belgicisme onder de flaminganten in de hoop zo België te doen uiteenvallen en Nederland daarvan de vruchten te doen plukken. De Groot-Nederlandse beweging heette een schepping van het Duitse imperia-

³⁹ Zie verder in dit nummer: L. Vos, 'Polemiek rond 'De eierdans van Pieter Geyl' (1975)'.

lisme tijdens de eerste Wereldoorlog. Ook van Geyls 'zogenaamde' Groot-Nederlandse geschiedschrijving maakt Wils brandhout: niets anders dan politieke propaganda voor en een ideologische verantwoording van wat eigenlijk een imperialistische politiek was.⁴⁰ De polemiek viel na 1990 stil. Toen decennia later, in 2009, de mee door Pieter van Hees bezorgde autobiografie van Geyl verscheen, vond Lode Wils daarin enkel een bevestiging van wat hij altijd had geschreven, zoals hij in een uitvoerig artikel concludeerde.⁴¹

NIEUW ZICHT OP HET INTERBELLUM

Wils had intussen zijn onderzoek verder uitgebreid tot het interbellum, de periode waarin het anti-Belgische Vlaams-nationalisme met de erfenis van frontbeweging en activisme een rol ging spelen, terwijl daarnaast de taalwetgeving werd gerealiseerd die het openbare leven in Vlaanderen zou vernederlandsen. Het toeval hielp hem daarbij een handje. Kortrijk, waar hij van 1964 tot 1975 als residerende hoogleraar woonde, had weliswaar sinds 1964 een rijksarchief maar dat bewaarde niet veel bronnencollecties voor onderzoek over de nieuwste tijd. *"Toch wachtte hem daar nog een interessante ontdekking"*, schrijft Emmanuel Gerard. *"In het gerechtsgebouw van Kortrijk – zo vernam hij van Michiel Vandekerckhove – bevond zich de bibliotheek van de voormalige Brusselse advocaat Henri Jaspar, eerste minister in de voor de Vlaamse beweging cruciale periode van 1926 tot 1931"*.⁴² Wils vond in deze collectie tot zijn verrassing ook de ingebonden notulen van de ministerraad voor deze periode, bronnen die nog ontoegankelijk waren in het Algemeen Rijksarchief in Brussel. Dat was een buitenkans voor het bestuderen van de politieke ontwikkeling in de tussenoorlogse periode.

Nog voor zijn boek over het activisme van de pers was gerold, publiceerde Wils al in 1973 in het *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis* het baanbrekend artikel 'Bormsverkiezing en *Compromis des Belges*'. Hij onderzocht daarin, onder meer op basis van dit materiaal, het aandeel van de politieke partijen in de taalwetgeving van het interbellum.⁴³ Het artikel was ook een antwoord op het in 1969 verschenen boek

40 L. Wils, De Groot-Nederlandse geschiedschrijving, in: *Belgisch Tijdschrift voor Filologie en Geschiedenis*, jg. 61, 1983, nr. 2, pp. 322-366; L. Vos, Een kritische analyse van de Groot-Nederlandse geschiedschrijving, in: *WT*, jg. 42, 1983, nr. 3, pp. 176-179; L. Wils "Ik gruwde van het wetenschappelijk misdrijf dat hier gepleegd was", Pieter Geyl tegenover Henri Pirenne, in: *Nationalisme en historiografie, rondom Pieter Geyl, Afscheidsbundel voor Piet van Hees*, Utrecht, 2005, pp. 19-31.

41 L. Wils, De autobiografie van Pieter Geyl. Zelfbevestiging en openhartigheid, in: *WT*, jg. 69, 2010, nr.1, pp. 7-32. In 2015 bracht hij alle elementen nog eens samen in Het aandeel van de 'Flamenpolitiek' in de Vlaamse natievorming, in: *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, jg. 45, 2015, nr. 2-3, pp. 216-237.

42 E. Gerard, Frans van Cauwelaert in het werk van Lode Wils. Toespraak bij de voorstelling van de biografie van Frans van Cauwelaert in het stadhuis van Antwerpen (op 28 mei 2017), in: *Tijdingen uit Leuven*, nr. 169, november 2019, pp. 16-24.

43 L. Wils, Bormsverkiezing en compromis des Belges. Het aandeel van de regerings- en oppositiepartijen in de taalwetgeving tussen beide wereldoorlogen, in: *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste*

van H.J. Elias over het interbellum, en op het proefschrift van Arie W. Willemsen over diezelfde periode dat weliswaar in 1958 al was gepresenteerd, maar ook in 1969 een heruitgave had gekend.⁴⁴ In die boeken werd de rol van de Vlaams-nationalisten sterk in de verf gezet en die van de groep rond Van Cauwelaert als slap en terughoudend voorgesteld, terwijl Lode Wils de verwezenlijking van de ééntaligheid van Vlaanderen precies toeschreef aan de verdienste van de christendemocratie. Nieuw was ook de interpretatie over de betekenis van het in maart 1929 door de BWP bereikte *Compromis des Belges*. Wils bestreed de tot dan toe algemeen verspreide voorstelling – ook in de *Encyclopedie van de Vlaamse Beweging* – dat Camille Huysmans zijn Waalse partijgenoten zou hebben weten te overtuigen van het Vlaamse programma. Integendeel was Huysmans gezwicht voor de Wallingantische druk en had hij – om de eenheid in de socialistische partij te bewaren – zijn streven naar ééntaligheid voor Vlaanderen daarvoor opgegeven. Pas na de verkiezingsnederlaag van de BWP in de parlementsverkiezingen van mei 1929 zou de BWP het *Compromis* begraven en de eentaligheid van Vlaanderen erkennen.

EEN GESCHIEDENIS VAN DE VLAAMSE BEWEGING

De zoektocht naar bronnen voor zichzelf en zijn studenten bleef een constante bekommernis voor Wils. Zeker ook in Leuven waar toen nog geen rijksarchief was en evenmin een KADOC. Het bracht hem eens te meer op het spoor van nieuw onderzoek. Al onmiddellijk na zijn benoeming in 1967 kon hij secretaris-generaal Clem De Ridder van het Davidsfonds ertoe bewegen om het archief van zijn vereniging open te stellen voor onderzoek door studenten, door hem voor te spiegelen dat dit een eventuele geschiedenis van het Davidsfonds kon opleveren tegen het eeuwfeest van 1975. Een studente schreef een knappe verhandeling over die geschiedenis van de 19de eeuw maar het kwam niet tot een publicatie.⁴⁵ Wils zou zelf die klus klaren en wilde er iets meer van maken dan een loutere verenigingsgeschiedenis.

Hij vatte het plan op een synthese te schrijven van *Honderd jaar Vlaamse beweging* waarin de Davidsfondsgeschiedenis zou verwerkt zijn. Hij zag dat als een kans om A.W. Willemsen van antwoord te dienen, want die had intussen op basis van secundaire literatuur een synthese over de geschiedenis van de Vlaamse beweging tot 1914 gepubliceerd als deel 4 van de reeks *Twintig eeuwen Vlaanderen*.⁴⁶ Wils' kritiek op Willemsen was, dat hij zich – net zoals voor hem H.J. Elias – helemaal had laten leiden door de interpretatie van Paul Fredericq, de enige auteur die op basis van de bronnen een uitvoerige studie over de geschiedenis van de Vlaamse beweging in de 19de eeuw had gepubliceerd, maar daarvan een liberaal en antiklerikaal propagandaschrift had ge-

Geschiedenis, jg. 4, 1973, nr. 3-4, pp. 265-330.

⁴⁴ Zoals opgemerkt door E. Gerard, 'Vlaanderen, België' [...].

⁴⁵ Raskin over Het Davidsfonds, zie voetnoot 21.

⁴⁶ A.W. Willemsen, *De Vlaamse Beweging. I. Van 1830 tot 1914. Twintig eeuwen Vlaanderen*, dl. 4, Hasselt, 1974.

maakt.⁴⁷ Wils wilde een andere geschiedenis schrijven, die wel rechtstreeks gesteund zou zijn op bronnenonderzoek. Het rijke archief van het Davidsfonds met zijn honderden afdelingen en duizenden bestuursleden lieten hem toe door te dringen tot de basis van de Vlaamse beweging. Hij kon ook steunen op het brede bronnenonderzoek dat hij al eerder had verricht en schakelde zijn studenten in om via verhandelingen en seminarie-oefeningen een beter zicht te krijgen op de reële taaltoestanden in diverse sectoren van de samenleving.⁴⁸

Dit onderzoek zou uiteindelijk resulteren in drie boekdelen, waarvan enkel het eerste ongeveer op tijd verscheen, iets na het Davidsfondseeuwfeest.⁴⁹ In dat eerste deel, waarin Wils de periode tot aan de Eerste Wereldoorlog behandelde, diepte hij de stelling uit dat de Vlaamse beweging doorheen de 19de eeuw in hoofdzaak aanhang had verworven bij de katholieke opinie, vooral ook door een verstrengeling tussen de christelijke arbeidersbeweging en de Vlaamse beweging.⁵⁰ In het tweede deel dat in 1985 verscheen, behandelde Wils het interbellum en kwam tot het inzicht dat er toen eigenlijk “*twee Vlaamse bewegingen*” bestonden die soms tegenover elkaar stonden, maar elkaar wel bleven vinden in een gemeenschappelijke cultuurleven, o.m. in het Davidsfonds. Enerzijds was er een loyaal-Belgische Vlaamse beweging die de meerderheid van de Vlaamsgezinden groepeerde en langs parlementaire weg via taal-

47 L. Wils' recensie van A.W. Willemsen over De Vlaamse beweging van 1830 tot 1914 verscheen in: *Ons Erfdeel*, jg. 7, 1974, pp. 789-791 onmiddellijk gevolgd door Enkele kanttekeningen bij een recensie van L. Wils van A.W. Willemsen, pp. 791-793; P. Fredericq, *Schets eener geschiedenis der Vlaamsche Beweging*, 3 dln, Gent, 1906-1909.

48 Zo liet hij in 1976-77 en 1977-78 studenten ter plaatse onderzoek verrichten naar de reële taaltoestanden in het middelbaar onderwijs in 19 openbare jongensscholen, 62 katholieke jongensscholen en 16 meisjesscholen verspreid over alle provincies. Vaak konden studenten onderzoek doen in de school waar ze zelf gestudeerd hadden. Sommige van die werkjes resulteerden in een publicatie. Samengenomen gaven ze een beeld van de feitelijke evolutie van Frans naar Nederlands, meestal met een periode van tweetaligheid. In 1979-1980 en 1980-1981 liet hij in seminarie-oefeningen studenten een onderzoek doen in archieven van 87 gemeenten, vier arrondissements-commissariaten en de provinciebesturen van Antwerpen en Limburg, om de evolutie van het administratief taalgebruik in de periode 1830-1940 in de realiteit na te gaan. Die was genuanceerder dan in de Vlaams-nationalistische verhalen over een zgn. 'systematische verfransing' sinds 1830. Wel was Wils achteraf ontgoocheld toen hij twee decennia later in 2008 moest vaststellen dat, ondanks de ruime verspreiding van de onderzoeksresultaten, de VUB-sociolinguïsten rond prof. Roland Willemyns de publicaties van de Leuvense historici niet schenen te kennen, en met de geschiedenis van het taalgebruik “*opnieuw het warm water schenen te willen uitvinden*”. Uit een latere seminarie-oefening over de Bormsverkiezing in december 1928 bleek dat die helemaal niet een donderslag bij heldere hemel was geweest zoals velen in het spoor van Willemsen en Elias meenden, maar dat die verkiezing integendeel door kranten en regering werd verwacht; Wils, *Op zoek naar een natie* [...] pp. 85-97; L. Wils, *Van de Belgische* [...], p. 11.

49 L. Wils, *Honderd jaar Vlaamse beweging. Geschiedenis van het Davidsfonds. I. Tot 1914*, Leuven, 1977.

50 L. Wils, *De historische verstrengeling tussen de christelijke arbeidersbeweging en de Vlaamse beweging*, in: E. Gerard & J. Mampuy (eds.), *Voor kerk en werk. Opstellen over de geschiedenis van de Christelijke arbeidersbeweging 1886-1986*, Leuven, 1986, pp. 15-49.

wetgeving verder bleef ijveren voor een vernederlandsing van het openbare leven in Vlaanderen, en anderzijds een minderheid die koos voor een principieel radicaal Vlaams-nationalisme dat de omverwerping van België en zijn liberaal-parlementaire instellingen beoogde. Mede doordat deze tak van de Vlaamse beweging electoraal steeds een minderheid zou blijven, evolueerde ze in rechts-radicalen en fascistische richting in de hoop zo haar doelstelling te bereiken, en zou ze natuurlijkerwijze ook in de collaboratie belanden.⁵¹

De bewust gekozen ongebruikelijke tijdsafbakening van het derde boekdeel – de periode 1936-1950 – liet Wils toe de continuïteit tussen de vooroorlog en de na-oorlog in het licht te stellen. Dat was een periode waarin de scheidingslijnen in de Belgische bevolking op het levensbeschouwelijke, het sociaaleconomische en het communautaire vlak steeds meer gingen samenvallen, zodat het beeld ontstond van enerzijds een rechts conservatief katholiek Vlaanderen en anderzijds een links progressief en vrijzinnig Wallonië.⁵² De Gentse hoogleraar Adriaan Verhulst noemde het een belangrijk en vernieuwend boek om drie redenen.⁵³ Ten eerste omdat het zo indringend de verrechtiging van de katholieken in Vlaanderen schetste, die in de ogen van voor- en tegenstanders tot de identificatie van Vlaamse beweging = katholiek = rechts had geleid. Ten tweede omdat het duidelijk aangaf hoe het op collaboratie afstevenende Davidsfonds “er in 1941 toch rakelings aan voorbij scheerde”, niet vanuit democratische of antifascistische overwegingen, maar omdat het als katholieke vereniging wilde vasthouden aan zijn zelfstandigheid, in de lijn van de richtlijnen van kardinaal Van Roey. Ten derde omdat het boek de repressie vooral als een antikatholieke aangelegenheid karakteriseerde en beschreef hoe de katholieke gemeenschap collaborateurs bescherming had geboden en nadien via de beeldvorming van “idealistische Vlaamsgezinden” de collaboratie moreel hadden gerehabiliteerd.

Verhulst was er blijkbaar door getroffen dat deze linkse beschuldigingen van destijds nu zomaar openlijk door een katholieke historicus werden neergeschreven. Hij noemde het boek “*onthullend, soms zelfs onthutsend en ontluisterend*” voor de katholieke Vlaamse gemeenschap, toch de “*achterban*” van Wils. Hij sprak daarom zijn waardering uit voor “*zowel de auteur als de uitgever, het Davidsfonds zelf, om de moed en de onafhankelijkheid waarvan dit boek en zijn publicatie getuigen*”. Die lof voor moed was niet onterecht, want het boek kreeg onmiddellijk na het verschijnen scherpe kritiek in de pers, zowel van Vlaams-nationalistische als van katholieke Vlaamsgezinde zijde.⁵⁴

⁵¹ L. Wils, *Honderd jaar Vlaamse beweging. Geschiedenis van het Davidsfonds 1914-1936*, dl II, Leuven, 1985.

⁵² L. Wils, *Honderd jaar Vlaamse beweging. Geschiedenis van het Davidsfonds*, III. In en rond Wereldoorlog II, Leuven, 1989.

⁵³ A. Verhulst, De katholieke Vlaamse beweging en de collaboratie, in: *Bijdragen en Mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden*, jg. 106, 1991, nr. 2, pp. 241-245.

⁵⁴ Frans Van de Elst in het Volksnieuwweekblad *Wij*, 1 december 1989; Manu Ruys in *De Standaard*, 23-25 december 1989.

DE WEG VAN DE NATIES

Sinds de jaren tachtig verruimde Lode Wils zijn historische benadering door nieuwe vraagstellingen te ontleenen aan het internationaal historisch en sociologisch onderzoek en door een comparatieve benadering met andere nationale bewegingen.⁵⁵ Wils vond zich vanzelfsprekend terug in de inzichten van de Britse socioloog Anthony D. Smith die in de *'ethnic origins of nations'* beklemtoonde en aannemelijk maakte dat elementen uit eerder bestaande etnieën doorwerkten in moderne naties. Maar hij werd toch vooral geïnspireerd door de bevindingen van de Praagse historicus Miroslav Hroch, die nationale bewegingen benaderde als sociale emancipatiebewegingen in een zich moderniserende samenleving. Op basis van comparatief empirisch historisch onderzoek had hij geconstateerd dat enkel die nationale bewegingen van wat hij noemde 'kleine naties' een massabasis konden verwerven, die hun culturele eisen verbonden met een programma van materiële lotsverbetering van de leden van die gemeenschap.

Deze inzichten en ook die van Deutsch – over de noodzaak van het bestaan van sociale communicatiekanalen voor het vormen van een gemeenschap – heeft Wils in verscheidene theoretische overzichten, o.m. in zijn afscheidsbundel, toegelicht en ook aangegeven hoe ze kunnen helpen een juister beeld te krijgen van de evolutie van de nationaliteiten in België.⁵⁶ Opeens bleek de Vlaamse beweging niet meer zo uniek. Het maakte een comparatieve benadering mogelijk en liet ook toe de geschiedenis van de Vlaamse beweging beter voor het buitenland te presenteren. Zoals hij deed in de inleiding van het door hemzelf, Theo Hermans van het University College Londen en Louis Vos geredigeerde boek met – naar het Engels vertaalde – basisbronteksten van de Vlaamse beweging.⁵⁷ Sinds het einde van de jaren 1980 was Lode Wils ook betrokken bij een door de European Science Foundation opgezet comparatief historisch onderzoek over *'Governments and Non-dominant Ethnic Groups in Europe, 1850-1940'*, waar hij meewerkte aan de studiegroep *'Ethnic groups and language rights'*, en ook co-editor werd van het boek dat begin jaren 1990, de resultaten ervan samenbracht. Behalve een eigen hoofdstuk over België, schreef hij daarvoor ook mee de conclusies.⁵⁸

55 A.D. Smith, *The ethnic origins of nations*, Oxford, 1986; K.W. Deutsch, *Nationalism and Social Communication. An Enquiry into the Foundations of Nationality*, London, 1953; M. Hroch, *Social Preconditions of National Revival in Europe: A Comparative Analysis of the Social Composition of Patriotic Groups among the Smaller European Nations*, Cambridge-London-New York, 1985. Voor een oriëntering zie o.m. L. Vos, *De werkelijkheid van de verbeelde natie*, in: R. Beyers, (ed.), *Europa: identiteit en identiteiten. Handelingen van het colloquium georganiseerd door de Koninklijke Zuid-Nederlandse Maatschappij voor Taal- en Letterkunde*, Brussel, 2003, pp. 7-33.

56 L. Wils, *Naties en nationale bewegingen. De aanbreng van internationaal historisch en sociologisch onderzoek*, in: L. Wils, *Vlaanderen, België [...]*, pp. 431-449.

57 T. Hermans, L. Wils & L. Vos (eds.), *The Flemish Movement. A Documentary History. 1780-1990*, London, 1992.

58 S. Vilfan i.s.m. G. Sandvik & L. Wils (eds.), *Ethnic Groups and Language Rights. Comparative Studies in Governments and Non-Dominant Ethnic Groups in Europe (1850-1940)*, III, New York, 1993.

^ Lode Wils in gesprek met Miroslav Hroch in Bielefeld, vroege jaren 1990.
[Collectie M. Hroch]

Mede hierdoor geïnspireerd, en misschien ook als reactie tegen de Groot-Nederlandse geschiedschrijving, besloot Lode Wils, ingaande op een concrete vraag van prof. Raf De Keyser, die in Leuven instond voor de lerarenopleiding geschiedenis, om een handboek te schrijven over de natievorming in onze gewesten vanaf de middeleeuwen. Hij wijdde daaraan zijn sabbatjaar dat hem in 1990-1991 door de universiteit werd toegekend.⁵⁹ Het boek verscheen in 1992 onder de wervende titel *Van Clovis tot Happart*. Het boorde geen nieuwe bronnen aan en bood evenmin een overzicht van historische gebeurtenissen. Het wilde wel de ontwikkeling aantonen van het etnische en nationaal bewustzijn in de Lage Landen vanaf het Frankische rijk tot het einde van de twintigste eeuw. Het had meer het karakter van wat werd betiteld als een "*interpretatief essay*".⁶⁰ Het bood de auteur de gelegenheid om zijn persoonlijke visie te ontwikkelen, iets wat volgens recensent Adriaan Verhulst "*bij Wils steeds de moeite waard is*".⁶¹ Van de nage-noeg 300 bladzijden werden 2/3 besteed aan de ontwikkelingen sinds 1830.

— 59 L. Wils, *Van Clovis tot Happart. De lange weg van de naties in de Lage Landen*, Leuven, 1992.

60 Door J.C.H. Blom in zijn recensie in: *Bijdragen en Mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden*, jg. 110, 1995, nr. 1, pp. 78-79.

61 A. Verhulst, L. Wils en de Belgische natie, in: *WT*, jg. 52, 1993, nr. 2, pp. 65-73. Verhulst betreurde wel dat voetnoten en bibliografie volledig ontbraken.

In de inleiding van het boek beklemtoonde Wils dat “*een natie nu iets anders was dan vroeger, en hier weer anders dan elders*”. Het was in de 17de en 18de eeuw dat een Belgische natie ontstond, d.i. een zich door geschiedenis, opvattingen en zeden verwant voelende gemeenschap van Frans- en Nederlandstaligen, bestuurd door een niet al te centralistische staat. Daarin waren de godsdienst en de ervan afgeleide waarden en normen de belangrijkste bindende morele kracht. De Belgische revolutie van 1830 bezorgde die natie de volkssoevereiniteit dankzij een machtsgreep van de liberale burgerij gesteund door een liberaal-katholieke Kerk.

Wils beklemtoonde opnieuw de ‘Belgische’ oorsprong van de Vlaamse beweging, haar snelle evolutie van taalbeweging naar een democratische volksbeweging vanaf de jaren 1840, waarin op het einde van de 19de eeuw ‘klassenbelangen’ werden opgenomen. Hij besprak ook het ontstaan van de Waalse beweging als reactie tegen de taalwetten en herhaalde het belang van *Flamenpolitik*, activisme en Groot-Nederlandisme voor het versterken van het antibelgicisme en in het verlengde ervan, de keuze van het Vlaams-nationalisme in het interbellum voor de Nieuwe Orde en daarna de collaboratie. Hij vestigde de aandacht op het belang van het neo-Belgicisme dat onder de bezetting in katholiek-Vlaamse kringen rond Tony Herbert was ontstaan en op het relatieve naoorlogse succes van een niet meer anti-Belgische Vlaamse beweging zoals voorgestaan door de christendemocratie. Wils zag rond 1960 een kentering met “*la grève du siècle*” en een nieuwe doorbraak van de Waalse beweging, de marsen op Brussel, de taalwetgeving en de reactie daartegen van het FDF, de splitsing van de Leuvense universiteit en de heropbloei van het Vlaams-nationalisme.

In 1996, een jaar na Wils’ emeritaat, verscheen het boek ook in Franse vertaling, onder de titel *Histoire des nations belges. Belgique, Flandre, Wallonie, quinze siècles de passé commun*⁶² deze keer wel met voetnoten en bibliografie. De vertaling was gemaakt door de historica Chantal Kesteloot, werkleider aan CEGES/SOMA. Zij had in 1994 een balans opgemaakt van wat sinds 1981 over de Waalse beweging was verschenen, en toen geoordeeld dat *Van Clovis tot Happart* voor de kennis daarvan de belangrijkste bijdrage was geweest.⁶³ Dat belette haar overigens niet in een uitvoerig *Avant-propos* kritisch te zijn voor een aantal interpretaties van de auteur van het boek.⁶⁴ In een bijdrage elders in dit nummer beschrijft ze de problemen waarmee ze bij die vertaling te maken kreeg.⁶⁵ Wils’ originele Nederlandstalige werk kende een decennium later nog een

62 L. Wils, *Histoire des nations belges. Belgique, Flandre, Wallonie: quinze siècles de passé commun*, Ottignies, 1996.

63 Chantal Kesteloot deed dat mondeling op de jaarvergadering van de Belgische Vereniging voor Nieuwste Geschiedenis en in haar artikel *Tendances récentes de l'historiographie du mouvement wallon*, in: *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, jg. 25, 1994-1995, nr. 3-4, pp. 539-568.

64 Ch. Kesteloot, *Le regard de l'autre*, in: L. Wils, *Histoire des nations belges* [...], pp. 3-9.

65 Ch. Kesteloot, ‘Histoire des nations belges. Retour sur une expérience singulière.’

tweede herwerkte uitgave onder de titel *Van Clovis tot Di Rupo*, een door de uitgever gekozen titel, net zoals de vorige.⁶⁶

CONTROVERSE

Wils' publicaties brachten leven in de historische brouwerij. Ze betekenden niets minder dan de start van een systematische wetenschappelijke geschiedschrijving van de Vlaamse beweging en leidden tot een radicale vernieuwing en ommezwaai in de kennis daaromtrent. Maar de bevoegenheid en onverschrokkenheid waarmee hij die missie vervulde, wekte ook veel beroering en tegenspraak. Niet alleen de flaminganten en het brede publiek voelden zich soms door Wils' stellingen aangevallen, ook historici verschilden over diverse historische interpretaties met hem van mening zoals we al voor de *Flamenpolitik* en de Groot Nederlanders hebben aangegeven. Wils' publicaties gaven ook met betrekking tot andere thema's onder vakgenoten aanleiding tot discussie en polemiek.

BELGISCHE REVOLUTIE EN VLAAMSE BEWEGING

Toen Lode Wils al in zijn eerste boeken over *De gedachteninhoud en Kanunnik Jan David* tot de conclusie kwam dat de Vlaamse beweging was geboren "*uit het enthousiasme van de Belgische revolutie*" werd die stelling, zoals gezegd, door de Vlaams-nationalisten en de bredere Vlaamsgezinde opinie moeilijk aanvaard. Wils zelf gaf daarvoor een verklaring: zij gingen er namelijk vanuit dat het Vlaamse volk vóór alle tijden bestaan had, maar sliep en moest 'ontwaken'. Dat was ook de opvatting van H.J. Elias, die al in 1926 een geschiedenis van de Vlaamse beweging had geschreven waarin hij die beweging in oorsprong en wezen anti-Belgisch noemde, maar ze later zag ontaarden door aanpassing aan het Belgisch partijwezen tot een strijd om taalwetten en cultuurflamingantisme. Het was voor hem – aldus Lode Wils – alsof de "*de Vlaamse gedachte kant en klaar bestond als 'volksgeest', maar in onbewuste toestand*".⁶⁷ Vandaag bestempelen onderzoekers zo een opvatting als primordialisme en essentialisme.

Zo bleven ook de Groot Nederlanders de opstand van 1830 zien als – in de intussen gevleugelde woorden van F.C. Gerretson op een 'anti-1830-dag' van De Dietsche Bond in juni 1930 in Utrecht – "*een door de Franse diplomatie ondersteunde Franse commune op Diets territorium*".⁶⁸ Ook Geyl schreef tot in de jaren 1950 dat 1830 "*niet het werk van de Vlamingen was*" maar van Brussel en Wallonië "*onder rechtstreekse Franse inwerking*". Pas toen hij Wils' boek van 1955 moest recenseren vond hij het

66 L. Wils, *Van Clovis tot Di Rupo. De lange weg van de naties in de Lage Landen*, Antwerpen-Apeldoorn, 2005.

67 L. Wils, De stand van het onderzoek naar de Vlaamse beweging, in: *Belgisch Tijdschrift voor Filologie en Geschiedenis*, jg. 79, 2001, nr. 4, pp. 1283-1299, citaten 1283-1284 en 1287.

68 S. Van Clemen, De herdenking door de Dietsche Bond in 1930 van 100 jaar Belgische onafhankelijkheid, in: *WT*, jg. 61, 2002, nr. 4, pp. 220-228, p. 227.

wel "aannemelijk dat de vroege Vlaamse beweging ook aan de Belgische vrijheidsideologie te danken heeft gehad".⁶⁹ Toen zijn leerling Willemsen een paar jaar later bij hem promoveerde, was diens eerste bijgevoegde stelling zelfs dat Wils' inzicht "terecht" was.⁷⁰ Vandaag wordt in de historische wereld – zoals Bruno De Wever het formuleerde – "algemeen aanvaard dat de Vlaamse beweging oorspronkelijk deel uitmaakte van een Belgisch-nationale bezieling en dat de Belgische staat de volkstaal in Vlaanderen gedoogde als een huis-, tuin- en keukentaal en een cultureel artefact van een glorieus verleden".⁷¹

Vanuit vrijzinnige hoek kwamen anderzijds opwerpingen over de impact van het orangisme. Onder meer van Adriaan Verhulst die zich in 1993 afvroeg of de rol van de Franse ballingen niet onderschat was, of de orangisten zoals Willems en Snellaert niet vooral uit vrees of opportunisme Belgisch waren geworden, en of het wel waar was dat de taalpolitiek van Willem I remmend had gewerkt op een beweging ten gunste van de volkstaal.⁷² Jean Baerten wilde in 2001 niets weten van "de Belgische bezielingstheorie" van Wils en onderstreepte het positieve effect van de taalpolitiek van Willem I.⁷³ En nog recent, in 2020, vond Els Witte dat Wils' voorstelling van 1830 een nieuwe mythe had gecreëerd, "dat alles klopt niet helemaal". Ze suggereerde dat er onderscheid gemaakt moest worden tussen een katholieke groep die samen met een aantal democraten de Belgische revolutie steunde, en de meerderheid van de 'taalminnaren' die "wel degelijk" uit onvrede over de scheiding Noord-Zuid de Vlaamse beweging hadden gesteund.⁷⁴

LEVENSBSCHOUWELIJKE ANNEXATIE?

Wils' vaststelling dat de Vlaamse beweging voor 1914 hoofdzakelijk door de katholieke opinie werd gesteund en dat er mettertijd zelfs een osmose heeft plaatsgevonden tussen Vlaamse beweging en christendemocratie was en blijft eveneens een gevoelig punt. Aan vrijzinnige zijde werd dit aanvoeld als een "annexatie van de Vlaamse beweging door katholiek georiënteerde historici, die de inbreng van het vrijzinnig flamingantisme minimaliseren en het on-Vlaamse optreden van de socialisten beklemtonen" zoals Els Witte het in 1988 expliciet formuleerde.⁷⁵ Die controverse nam niet toevallig toe in de jaren 1970 en 1980, toen de 'taalkwestie' na het vastleggen van de taalgrens en de strijd om 'Leuven Vlaams' steeds meer een communautaire kwestie was geworden en via grondwetsherzieningen de eigen 'Vlaamse Gemeenschap' werd geïnstitutionaliseerd. Toen

69 Vermeld in L. Wils, *Vlaanderen, België [...]*, pp. 416-417.

70 De stelling luidde: "Terecht verklaart Wils de zo opmerkelijke opbloei van de Vlaamse beweging na 1830 in de eerste plaats uit de invloed van Belgisch-nationale gevoelens". Geciteerd in L. Wils, *Vlaanderen, België [...]*, p. 117.

71 Br. De Wever, *De geschiedschrijving [...]*, p. 134.

72 A. Verhulst, L. Wils en de Belgische natie, in: *WT*, jg. 52, 1993, nr. 2, p. 67.

73 J. Baerten, Antwoord aan Lode Wils, in: *Belgisch Tijdschrift voor Filologie en Geschiedenis*, jg. 79, 2001, nr. 4, pp. 1301-1307.

74 E. Witte, Recensie van L. Wils, *Op zoek naar de natie*, in: *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, jg. 50, 2020, nr. 3-4, pp. 136-138.

75 E. Witte, *Bij het emeritaat van Jan Craeybeckx*, in: *Arbeid in veelvoud. Een huldeboek voor Jan Craeybeckx en Etienne Scholliers*, Brussel, 1988, pp. 16-24, p. 20.

manifesteerde zich wat ULB-historica Eliane Gubin signaleerde als *“le vaste mouvement récupérateur au profit des différentes familles politiques. Dans la mesure où le communautaire gagne tous les domaines, l’histoire du mouvement flamand est passée au crible de nouvelles exigences: chacun revendique sa part dans la défense du problème linguistique.”*⁷⁶ Het was een vaststelling die in twee richtingen kon worden verstaan, maar in vrijzinnige kring toch vooral gelezen werd als een verwijt aan Wils.

Het tegenoffensief van vrijzinnige kant was in feite al begonnen op het einde van de jaren 1960 toen VUB-hoogleraar-Jan Craeybeckx de Vlaamse beweging als onderzoeksveld betrad en de houding van de socialisten terzake wilde onderzoeken.⁷⁷ Hij schakelde ook studenten in en één van hen was Harry Van Velthoven die over dat onderwerp zijn licentiaatsverhandeling maakte.⁷⁸ Later kon die zijn verhandeling uitbreiden en verdiepen tot een proefschrift, waarop hij in 1979 met Els Witte als promotor promoveerde. Hij concludeerde dat in geen van de partijen de Vlaamse kwestie centraal stond en dat de taalwetten altijd vanuit een minderheidspositie op onwillige regeringen bevochten moesten worden.⁷⁹

In 1989 dook – naar aanleiding van het verschijnen van het derde deel van Wils’ geschiedenis van het Davidsfonds – de levensbeschouwelijke gevoeligheid weer op. Het werd een ‘discussie’ in een historisch vakblad tussen Els Witte, Adriaan Verhulst en Lode Wils.⁸⁰ Witte noemde deze laatste *“meermaals verstrikt in vooroordelen”*, Verhulst betreunde de *“vooropstelling”* van een *“nauwe, in Wils’ visie bijna natuurlijke binding, van in de negentiende eeuw, tussen Vlaamse beweging en katholicisme, waardoor hij voortdurend het aandeel van de vrijzinnigen in de Vlaamse beweging minimaliseert”*. Op de hoofdvraag of zijn stelling op vooroordelen berustte, een *“grove overdrijving”* inhield en stoelde op *“verzwijgen en verduisteren”* van het aandeel van liberalen en socialisten, antwoordde Wils op twee manieren: enerzijds door feiten aan te halen die zijn stelling staaften,

⁷⁶ E. Gubin, *D’une histoire à une autre; à propos de l’historiographie du mouvement flamand en Belgique*, in: H. Hasquin (ed.), *Histoire et historiens depuis 1830 en Belgique*, Bruxelles, 1981, p. 141. Over Wils’ eerste deel van de Davidsfonds-geschiedenis schreef ze: *“Tout l’exposé part d’un postulat selon lequel le parti catholique s’est toujours montré favorable aux revendications flamandes; par ce biais, Wils rattache au parti catholique non seulement le mouvement flamand, mais aussi les aspirations démocratiques de certains flamingants. Wils en arrive ainsi à assimiler, de proche en proche, et pratiquement dès les années 1840-1860, flamingantisme, catholicisme et démocratie.”*

⁷⁷ E. Witte, Harry Van Velthoven: *historicus van de Vlaamse beweging*, in: H. Van Velthoven, *Waarheen met België? Van taalstrijd tot communautaire conflicten. Een selectie uit 35 jaar wetenschappelijk onderzoek*, Gent, 2011, pp. 9-23.

⁷⁸ De verhandeling resulteerde in het artikel: H. Van Velthoven, *Onenigheid in de Belgische Werkliedenpartij: de Vlaamse kwestie wordt een vrije kwestie (1894-1914)*, in: *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, jg. 5, 1974, nr. 1-2, pp. 123-165.

⁷⁹ Van Velthoven verdedigde zijn proefschrift in 1979 aan de VUB met als promotor Els Witte. Het werd gepubliceerd als: H. Van Velthoven, *De Vlaamse kwestie. 1830-1914. Macht en onmacht van de Vlaamsgezinden*, Heule, 1982.

⁸⁰ De polemiek kreeg vorm in een dossier van drie artikels (van Witte, Verhulst en Wils) in: *Bijdragen en mededelingen betreffende de Geschiedenis van de Nederlanden*, jg. 106, 1991, nr. 2.

en anderzijds door te verwijzen naar onderzoek over nationale bewegingen elders waaruit bleek dat ook daar, in het bijzonder in 'de kleine naties' van Europa, religie het belangrijkste draagvlak vormde van de nationale bewegingen.

Maar dat antwoord deed het ongenoegen in vrijzinnige kring niet verdwijnen. In 2001 lanceerde VUB-hoogleraar Jean Baerten een hevige aanval tegen Wils en de 'wilsisten' met de beschuldiging dat ze de Vlaamse kwestie enkel vanuit katholieke hoek te bekijken en de studies van "andersdenkende" historici "*van de eigen en andere instellingen*" zouden doodzwijgen.⁸¹ Wils repliceerde bedaard met "*een overzicht van de stand van onderzoek*", suste dat er, anders dan mediëvist Baerten dacht, over veel "*weinig onenigheid bestond onder historici*" en hoopte hem te hebben gebracht tot een "*milder oordeel over de Wilsisten*". Wils merkte in zijn repliek terloops ook op dat aanvankelijk alleen in Leuven studies waren gemaakt over de spilfiguren van het liberale flamingantisme, en later ook over de Vlaamsgezinde socialist Camille Huysmans.⁸² Bruno De Wever oordeelde over dit debat in 2010: "*Wils krijgt het verwijt een 'klerikale' lezing te geven van de geschiedenis. Dat lijkt mij niet terecht, al kleurt Wils' emotionele betrokkenheid bij het katholieke flamingantisme onvermijdelijk zijn zienswijze. Hetzelfde geldt nog meer voor zijn critici, die vooral te vinden zijn in kringen van vrijzinnige flaminganten, zie bv. J. Baerten.*"⁸³

Intussen had Harry Van Velthoven in 2007 een *status quaestionis* van de discussie tussen hemzelf en Lode Wils gemaakt die hij daarna ook opnam in zijn afscheidsbundel. Hij gaf erin aan waarover zij het precies eens waren en waarover ze van interpretatie verschilden.⁸⁴ Hij onderstreepte het belang van de uitbreiding van het kiesrecht in 1893 en 1919, afgedwongen door socialisten en (progressieve) liberalen, maar accepteerde wel dat voor 1914 "*het katholieke flamingantisme de belangrijkste drager was van de Vlaamse beweging*". Wils zou het eens zijn met de visie van Van Velthoven dat de Vlaamse socialisten de Waalse partijvleugel overtuigden om in 1898 de gelijkheidswet goed te keuren en dat de Vlaamse socialistische parlementariërs vanaf 1907 meestem-

81 J. Baerten, Kritische beschouwingen bij recente publicaties over de Vlaamse beweging en het nationalisme in België, in: *Belgisch Tijdschrift voor filologie en Geschiedenis*, jg. 79, 2001, nr. 4, pp. 1255-1274. In hetzelfde nummer replieken van L. Vos, Vooringenomenheid?, pp. 1275-1282 en L. Wils, De stand van het onderzoek in de Vlaamse beweging, pp. 1283-1307.

82 De licentiaatsverhandelingen van J. Beyers-Bell over Jan Van Rijswijck en van J. Mertens over Louis Franck werden hoofdstukken in het boek L. Wils (ed.), *Kopstukken [...]*. Verder was er het proefschrift over Vuylsteke verschenen als: J. Verschaeren, *Julius Vuylsteke (1836-1903) Klauwaard en geus*, Kortrijk, 1984. Het proefschrift over Huysmans werd het boek: J. Hunin, *Het enfant terrible Camille Huysmans (1871-1968)*, Amsterdam, 1999.

83 Br. De Wever, Hulde aan Lode Wils, in: *Bijdragen tot de Eigentijdse Geschiedenis*, jg. 22, 2010, nr. 197, noot 1.

84 H. Van Velthoven, *De historiografie over de Vlaamse beweging; ideeëngeschiedenis, machtsstrijd, natievorming*, in: G. Vanthemse, M. De Metsenaere & J. Burgelman (eds.), *De tuin van heden. Dertig jaar wetenschappelijk onderzoek naar de hedendaagse Belgische samenleving*, Brussel, 2007, pp. 233-263; H. Van Velthoven, *Waarheen met België. Van taalstrijd tot communautaire conflicten. Een selectie uit 35 jaar wetenschappelijk onderzoek*, Brussel, 2011, pp. 35-53.

den met de taalwetvoorstellen van de katholieke flaminganten. Ook erkende Wils dat op het culturele vlak het Willemsfonds in zowat alle domeinen toonaangevend was boven het toen 'bekrompen' Davidsfonds.⁸⁵

Maar er bleef onenigheid bestaan over meerdere belangrijke punten zoals over de relatie tussen christendemocratie en katholiek flamingantisme en de betekenis van de invoering van de evenredige vertegenwoordiging voor de stagnering van de taalwetgeving na 1900 door de daarmee gepaard gaande verzwakking van de katholieke meerderheid in het parlement ten voordele van de liberale en socialistische vertegenwoordiging. In 2014 publiceerde Van Velthoven zijn *Scheurmakers en carrièristen* waarin hij deze kwesties aankaartte en Wils van antwoord diende. Hij beschreef de parallelle ontvoogdingsstrijd van christendemocraten en katholieke flaminganten voor zover het ging om de machtsconfrontatie in de kiesarrondissementen. Hij bestudeerde daarbij de *"organisatievormen en parlementaire besluitvorming"* maar liet het flamingantisme in het katholiek verenigingsleven of in de katholieke zuil buiten beschouwing. De blokkering van de taalwetgeving, zo concludeerde de auteur, was vooral te wijten aan de verdeeldheid in het katholieke kamp zelf en de weerstand van de katholieke regering. Het onderzoek liet ook niet toe om te spreken van een verstrengeling van christendemocratie en flamingantisme.⁸⁶ De discussie hierover ging dus verder.

ALBERT I EN DE BARST IN BELGIË

Historici zijn het er intussen over eens dat de Eerste Wereldoorlog met zijn *Flamenpolitik*, activisme en frontbeweging een breuk veroorzaakte in de Vlaamse beweging tussen een anti-Belgische en een loyale vleugel. Maar de stelling van Wils dat koning Albert I door zijn anti-Vlaams-vijandig optreden zelf een belangrijke verantwoordelijkheid droeg voor de radicalisering in de Vlaamse beweging en tijdens het interbellum een tijdbom onder de Belgische unitaire staat legde, lokte wel kritiek uit. Al in 1996 onderstreepte de Gentse historica Gita Deneckere dat de koning weinig speelruimte had en naar haar oordeel eerder pragmatisch en als modererende kracht was opgetreden. Ze werd onmiddellijk door Wils van antwoord gediend.⁸⁷

Daarmee was de polemiek niet afgelopen, want de Antwerpse historicus Herman Van Goethem, die in 1998 al in de geest van Deneckere in de *NEVB* het lemma over de monarchie en Vlaamse beweging had geschreven, werkte daaraan verder en publiceerde tien jaar later een boek waarin hij *"het wat vals klinkende debat over de monarchie en*

— 85 Van Velthoven had intussen ook de geschiedenis van het Willemsfonds geschreven: H. Van Velthoven & J. Tyssens, *Vlaamsch van taal van kunst en zin. 150 jaar Willemsfonds (1851-2001)*, Gent, 2001.

86 H. Van Velthoven, *Scheurmakers en carrièristen. De opstand van christendemocraten en katholieke flaminganten, 1890-1914*, Kalmthout, 2014.

87 G. Deneckere, Lode Wils en koning Albert I, in: WT, jg. 55, 1996, nr. 3, pp.181-195; L. Wils, 'De taalpolitiek van koning Albert I', in: WT, jg. 55, 1996, nr. 4, pp. 197-203.

de nationale bewegingen in België weer op toon wilde zetten".⁸⁸ Dat boek leidde tot een speciale aflevering van *Wetenschappelijk Tijdingen*, onder de titel: 'Controverse onder historici: een triptiek', waarin drie redactieleden van het tijdschrift – Lode Wils, Harry Van Velthoven en Herman Van Goethem – hun interpretaties over de rol van Albert I aan elkaar toetsten, zonder tot eensgezindheid te komen.⁸⁹

EMERITUS MET OPDRACHT

Het emeritaat in 1994 betekende voor Lode Wils wel het einde van regelmatig colleges geven, maar niet van het historisch onderzoek. Hij pakte integendeel een werk van lange adem aan, over een onderwerp waaraan voor hem ook anderen hadden gedacht maar dat nog niet was gerealiseerd.⁹⁰ Het ging om een biografie van Frans Van Cauwelaert, de christendemocratische leider van de loyale Vlaamse beweging. De impuls daarvoor was van buitenaf gekomen want in 1987 al hadden de kinderen van Frans Van Cauwelaert Lode Wils benaderd om een biografie van hun vader te schrijven. Hij was daarvoor eigenlijk de best voorbereide en meest geschikte historicus op dat moment, want hij had Frans Van Cauwelaert al vanaf 1970, toen hij begon met het onderzoek over *Flamenpolitik* en activisme, en daarna met zijn onderzoek naar de taalwetgeving in het interbellum, voortdurend ontmoet als spilfiguur in de Vlaamse beweging van die tijd.

Wils was graag bereid die biografie te schrijven, maar wilde wel de faciliteit krijgen "*het heel uitgebreide archief, een ware goudmijn, thuis te kunnen doornemen*".⁹¹ De basis van dat archief was de complete briefwisseling, zowel ontvangen brieven als de getypte antwoorden van Van Cauwelaert zelf, waarvan met carbonpapier telkens een

88 H. Van Goethem, *De monarchie en 'het einde van België'. Een communautaire geschiedenis van Leopold I tot Albert II*, Tielt, 2008.

89 Controverse onder historici: een triptiek, verschenen in: *WT*, jg. 68, 2009, nr. 1: L. Wils, De ideologische barst van België. Van Leopold I tot Albert II, pp. 6-27; H. Van Velthoven, De rol van de monarchie (vooral van Albert I) in de Vlaamse ontvoogding, pp. 28-49; H. Van Goethem, De monarchie en het einde van België: een naschrift, pp. 50-62. Die bijdragen werden ook opgenomen in de bloemlezing R. Van Cauwelaert & F.-J. Verdoodt (eds.), *1897 was een heerlijk jaar. Een bloemlezing uit twintig jaar Wetenschappelijke Tijdingen*, Kalmthout, 2014, pp. 211-270.

90 In 1971 bezorgde De Schryver inderdaad een eerste deel van een bronnenpublicatie: R. De Schryver, *Uit het archief van Frans van Cauwelaert 1. Gedenkschriften 1895-1918*, waarin hij nog drie volgende (uiteindelijk niet-verschenen) delen in het vooruitzicht stelde. In 1972 werd hij promotor van Mia Van Mechelen die haar licentiaatsverhandeling wijdde aan *De jonge Frans Van Cauwelaert (1880-1910). Vormingsjaren en rol in de katholieke Vlaamse studentenbeweging*. Het plan voor een bronnenuitgave werd in de jaren 1980 heropgenomen door conservator Ludo Simons van het AMVC, waar intussen het Van Cauwelaert-archief was gedeponneerd. Simons kon via een FKFO- en een BTK-project Mia Van Mechelen, die intussen al een *Kroniek van Frans Van Cauwelaert* (Brugge, 1980) had gepubliceerd, inschakelen voor het bezorgen van een selectie brieven tot 1914, uitgegeven door de Stadsbibliotheek Antwerpen en het AMVC: M. Van Mechelen, *Uit de briefwisseling van Frans van Cauwelaert, 1899-1914*, 3 dln., Antwerpen, 1985-1986.

91 L. Wils, *Van de Belgische [...]*, p. 13.

^ Lode Wils met zijn promoti in 1994 ter gelegenheid van zijn emeritaat. Zittend vlnr: Louis Vos, mevr. Magda Wils-Verhaegen, Lode Wils, Wouter Rombauts, Jean-Marie Lermyte ; Staande vlnr: José Verschaeren, Jo Tollebeek, Lieve Gevers, Richard Boijen, Luc De Vos, Leen Van Molle, Patrick Pasture, Emiel Lamberts, Herman Van Goethem, Emmanuel Gerard, Eric Defoort, Henri Vannoppen, Marc Hanson. Ontbreken op de foto: Michiel Nuyttens en Walter Baeten. Nadien promoveerden bij Wils nog Jan Hunin, Patrick Nefors en Denise Keymolen. [Collectie auteurs]

doorslag op dun pelure-papier bewaard werd. Bovendien zou hij naast dat intussen in het AMVC/Letterenhuis gedeponeerde archief, bijkomend inzage krijgen van andere familiepapieren die niet gedeponneerd waren. Hij wenste er uitdrukkelijk ook geen financiële vergoeding voor, omdat hij het onderzoek op zijn eigen ritme en in volledige vrijheid zou kunnen uitvoeren. Hij reserveerde het daarom voor zijn emeritaat vanaf 1994.

Hij besloot de biografie in verschillende chronologische delen af te werken en die – voor alle zekerheid – meteen als afzonderlijke boeken te publiceren, zodat tussen 1998 en 2009 vijf delen met sprekende titels verschenen, die elk een periode uit Van Cauwelaerts leven beschreven.⁹² Het eerste deel begon met zijn geboorte

⁹² L. Wils, *De Messias van Vlaanderen, 1880-1910*, Antwerpen, 1998; L. Wils, *Frans Van Cauwelaert en de barst in België, 1910-1919*, Antwerpen, 2001; L. Wils, *Frans Van Cauwelaert afgewezen door koning Albert I. Een tijdbom onder België*, Antwerpen, 2003; L. Wils, *Burgemeester Frans Van Cauwelaert, 1923-1932. Schepper van Nederlandstalig Vlaanderen*, Antwerpen, 2005; L. Wils, *Frans Van Cauwelaert, 1932-1962: triomf, val en wederopstanding*, Antwerpen, 2009.

(1880) en jeugd in Onze-Lieve-Vrouw-Lombeek, ging verder over zijn scholierentijd in Hoogstraten, zijn studentenjaren in Leuven, zijn mislukt streven naar een hoogleraar-schap in België, tot zijn verkiezing als volksvertegenwoordiger in Antwerpen in 1910. Hoewel het tweede deel – tot 1919 – maar één decennium omvatte, werd het toch een fors boek met bijna een dubbele omvang van het eerste. Het behandelde de Eerste Wereldoorlog, waar Frans Van Cauwelaert geconfronteerd werd met een dreigende barst in België. Het boek toonde aan dat de grootste verantwoordelijkheid voor het toenemende antibelgicisme dat in de jaren dertig de weg bereidde voor het verwerpen van de parlementaire democratie lag bij de vooroordelen en het kortzichtig eigenbelang van het Franstalig establishment, gecombineerd met het monarchistisch eigenbelang van koning Albert I. Maar het had ook aandacht voor de persoonlijke en familiale ontwikkelingen van de protagonist, vader van een gezin dat in 1918 al tot negen kinderen was aangegroeid waarvoor in een traditioneel rollenpatroon vooral zijn echtgenote Louisa moest zorgen. Het derde deel behandelde maar vier jaar, van 1919 tot 1923, waarin Van Cauwelaert het minimumprogramma van de Vlaamse beweging als eis naar voren schoof. De realisatie daarvan, nl. een in het openbare domein eentalig Nederlands Vlaanderen kwam aan bod in een vierde boek over de periode 1923-1932. Het laatste deel over de periode 1932 tot Van Cauwelaerts overlijden in 1961, werd weer een flink volume, waarin werd verhaald hoe hij na zijn burgemeesterschap minister werd, vervolgens tot ontslag werd gedwongen wegens het faillissement van een door hem gestichte zakenbank, maar toch zijn naam kon zuiveren van beschuldiging van corruptie. Zo kon hij voorzitter van de Kamer van Volksvertegenwoordigers worden, en in die functie een belangrijke rol spelen in de koningskwestie en tijdens de gespannen naoorlogse verhoudingen.

De vijfdelige biografie kreeg een tweede leven als een uitgave in één stevige band. Daarvoor was het initiatief genomen door uitgever Karl Drabbe, een historicus Lovaniensis die in 1996 bij Vos was afgestudeerd. In de gebundelde biografie van 2017 werd de oorspronkelijke structuur bewaard, maar had de auteur de tekst lichtjes redactioneel aangepast en inhoudelijk de recent verschenen literatuur verwerkt.⁹³ Het boek was veel meer dan een biografie of een geschiedenis van de Vlaamse beweging, want het bracht ook veel elementen aan uit de brede geschiedenis van de Belgische politiek, samenhangend met de opeenvolgende politieke rollen die Van Cauwelaert op verschillende niveaus had gespeeld. Het oogstte lovende commentaren zowel in wetenschappelijke recensies als in de pers. “*Met zijn biografie*” zo stelde Bruno De Wever “*richt [Wils] een monument op voor de man die tot op vandaag in Vlaanderen geen standbeeld heeft gekregen*”, een vaststelling die werd bijgetreden door journalist Marc Reynebeau in *De Standaard*.⁹⁴

⁹³ L. Wils, *Frans Van Cauwelaert. Politieke biografie*, Antwerpen, 2017.

⁹⁴ Br. De Wever, Hulde aan Lode Wils; M. Reynebeau in: *De Standaard*, 29 mei 2017.

In zijn dertigjarig emeritaat heeft Lode Wils overigens niet enkel gewerkt aan de biografie van Van Cauwelaert maar, afgezien daarvan, nog 71 nieuwe titels aan zijn publicatielijst toegevoegd, waaronder 7 boeken en 64 artikels.⁹⁵ De artikels verschenen in nationale en internationale tijdschriften – zoals de niet aflatende stroom van bijdragen voor *Wetenschappelijke Tijdingen* –, bundels van colloquia en gelegenhedsvieringen en andere werken. Ze bestreken het hele gamma van zijn expertise, vanaf het einde van de 18de eeuw tot de recente naoorlogse ontwikkelingen en ze richtten zich ook tot een divers publiek, van de gespecialiseerde academische wereld tot de weinig geïnformeerde lezer.⁹⁶ Wils bundelde in 2009 en opnieuw in 2020 een selectie van zijn

- ^ Lode Wils met bisschop-scheutist Jan Van Cauwelaert. Foto genomen in het Letterenhuis, het toenmaige AMVC, naar aanleiding van de boekvoorstelling van *Frans Van Cauwelaert en de barst in België, 1910-1919*, Antwerpen, 2001. [Collectie auteurs]

— 95 Zie de bijgevoegde lijst van publicaties van Lode Wils vanaf 1994. De boeken zijn gemarkeerd met een drievoudige asterisk.

96 Tot die laatste categorie behoorden ook zijn boeken L. Wils, *Joris van Severen, Een advocaat verdwaald in de politiek*, Leuven, 1994 en L. Wils, *Waarom Vlaanderen Nederlands spreekt*, Leuven, 2001.

recente artikels in twee boeken, *Van de Belgische naar de Vlaamse natie. Een geschiedenis van de Vlaamse beweging* en *Op zoek naar een natie. Het ontstaan van Vlaanderen binnen België*. Het waren opgemerkte publicaties, niet alleen omdat hij hiermee zijn naam als historicus van de Vlaamse beweging en de natievorming in België bevestigde, maar ook omdat hij als inleiding of besluit persoonlijke en lezenswaardige beschouwingen toevoegde over zijn eigen pad in het wetenschappelijk onderzoek evenals over de actuele ontwikkelingen in de communautaire problematiek. “*Waar staan we nu?*”, “*En hoe verder?*” wierp hij de lezers voor.⁹⁷ Meer dan ooit combineerde Lode Wils zijn rol van wetenschappelijke autoriteit met die van publiekshistoricus en geëngageerd wetenschapper.

Wils vestigde na zijn emeritaat ook zijn naam in de Franstalige wereld door de uitgave van de eerder vermelde Franstalige versie van *Van Clovis tot Happart*. Zij verscheen in 1996 en kende een heruitgave in 2005.⁹⁸ Wils publiceerde naast dat alles bovendien nog twee andere belangrijke studies waarmee hij vooralsnog een weerwoord wilde bieden in de controverses die zijn werk eerder had opgeroepen. Een ervan was de herwerking van *Flamenpolitik en aktivisme* en verscheen in 2014, het jaar van de herdenking van de Eerste Wereldoorlog. Het boek kreeg als titel *Onverfranst, onverduits?*. Het behandelde nu zowel de *Flamenpolitik* en het activisme als de frontbeweging en de reactie van zowel de Belgische overheid als van de loyale flaminganten.⁹⁹ Het was het resultaat van, zoals de auteur zelf schreef, “*een grondig nieuw onderzoek*” waarin, vergeleken met veertig jaar eerder, “*vele punten nieuw*” waren “*of aan belang hadden gewonnen*”.¹⁰⁰ Die punten waren o.m. – aansluitend bij de bevindingen van Yamine en anderen – het belang van de *völkische* verwantschap tussen Duitsers en Vlamingen, het gefrustreerde Vlaams nationaal bewustzijn, het belang van de uitvoeringsbesluiten voor de wet op het lager onderwijs van 1914 en van de vernederlandsing van de Gentse rijksuniversiteit, de impact van de afwijzing door de Belgische regering van alle Vlaamse grieven, de invloed van de Duits-Groot-Nederlandse aanbiedingen, de contacten tussen Frontbeweging en activisme: allemaal elementen die leidden tot radicalisering en polarisering waardoor het anti-Belgicisme toenam, en België – ook voor niet Vlaams-nationalisten – grotendeels werd weggezet “*als 'louter een staat', geen natie of vaderland meer*”.¹⁰¹

— 97 L. Wils, ‘Woord vooraf’ en ‘De groei van een natie’, in: Wils, *Van de Belgische [...]*, pp. 9-13 en 299-330; ‘Voorwoord’, ‘Hoe een Vlaamse natie de Belgische is gaan verdringen’ en ‘En hoe verder?’, in: L. Wils, *Op zoek naar een natie [...]*, pp. 7, 9-29, 371-373.

98 L. Wils, *Histoire des nations belges*, uitgegeven in 1996 bij Quorum, Ottignies en in 2005 bij Labor, Brussel.

99 L. Wils, *Onverfranst, onverduits? Flamenpolitik, activisme, frontbeweging*, Kalmthout, 2014.

100 L. Wils, Het aandeel van de ‘Flamenpolitik’ in de Vlaamse natievorming, in: *Belgisch tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, jg. 45, 2015, nr. 2-3, pp. 216-237, p. 218.

101 L. Wils, Het aandeel van de Flamenpolitik [...], p. 233.

Het tweede nieuwe boek *Vlaamse beweging, sociale beweging?* verscheen in 2023 – Wils was dat jaar 94 geworden – en werd meteen zijn laatste.¹⁰² Het wilde nog eenmaal een synthese geven van zijn zeven decennia lang historisch onderzoek over de Vlaamse beweging. Het werd een rijk gedocumenteerde monografie waarin hij niet enkel, aan de hand van talrijke vroegere en recente publicaties, zijn visie op de geschiedenis van de Vlaamse beweging samenvatte, maar ook vele intussen verschenen nieuwe studies verwerkte, in het bijzonder die van Maarten Van Ginderachter over het socialisme en de Vlaamse beweging.¹⁰³ Hij bleef daarin hij ook de degens kruisen met Harry Van Velthoven over de rol van de christendemocratie.

HISTORICUS MAGNIFICUS VAN DE VLAAMSE BEWEGING

De erkenning en waardering voor het werk en de persoon van Lode Wils namen, mede dankzij de vele belangrijke werken die hij bleef publiceren, tijdens zijn emeritaat, nog sterk toe. Zijn palmares van 219 publicaties (193 artikels en 26 boeken) 231 licentiaatsverhandelingen en 21 doctoraatsproefschriften is zonder meer indrukwekkend. Zijn werk dwingt niet alleen wegens de kwantiteit maar niet minder door het wetenschappelijk en grensverleggend karakter ervan veel respect af in de academische wereld, ook bij meer kritisch ingestelde collega's. Bruno De Wever betitelde Wils in 2017 als "*zonder twijfel de meest productieve en invloedrijkste geschiedschrijver van de Vlaamse beweging*", Els Witte in 2020 als "*de heel productieve en onvermoeibare historicus*", Antoon Vrints in 2024 als "*een van de belangrijkste geschiedschrijvers van de Vlaamse Beweging*".¹⁰⁴ Lode Wils werd om die verdiensten in 2000 gelauwerd met de driejaarlijkse Pil van Gastelprijs en in 2001 met de Prijs voor Geschiedenis en Volkskunde van de Provincie Antwerpen.

Maar de betekenis van zijn geschiedschrijving reikt verder dan de wereld van de wetenschap. Uitgaven in prestigieuze academische reeksen durfde hij tegenover zijn leerlingen wel eens betitelen als "*een begrafenis eerste klas*". Het merendeel van zijn boeken waren Nederlandstalige uitgaven, betaalbaar en toegankelijk voor een breed lezerspubliek. Het typeert Wils tegelijkertijd dat hij aan dat brede publiek een boodschap voor het heden wilde meegeven op basis van de lessen die hij – voor hemzelf en voor anderen – uit zijn historisch werk meende te mogen trekken. *Historia magistra vitae*, het adagium dat zijn leermeester Lousse destijds voorhield, maakte hij eveneens tot de zijne. Hij nam daarbij duidelijke standpunten in. Zo liet hij nog in het besluit van zijn laatste boek *Vlaamse beweging, sociale beweging*, een waarschuwing horen over de actuele ontwikkelingen in de Vlaamse beweging: het "*revanchisme*" van

— 102 L. Wils, *Vlaamse beweging, sociale beweging?*, s.l., 2023.

103 M. Van Ginderachter, *Het rode vaderland. De vergeten geschiedenis van de communautaire spanningen in het Belgisch socialisme voor WOI*, Tielt, 2005. Zie verder in dit nummer de bespreking door Bruno De Wever van *Vlaamse beweging, sociale beweging?*.

104 Br. De Wever, *Hulde [...]*, p. 197; E. Witte, *Recensie [...]*, p. 136; A. Vrints, *Lode Wils*, in: <https://encyclopedievlaamsebeweging.be>; zie ook de bijdrage van Antoon Vrints in dit nummer.

- ^ Dankwoord van Lode Wils bij de viering van zijn gaste verjaardag in Heverlee-Leuven op 21 september 2019. Op de achtergrond een projectie van de portrettekening van Anne Van Herreweghen, die toen werd aangeboden. [Collectie auteurs]

Vlaams-nationalistische partijen en verenigingen tegen België kon hen er mogelijk toe brengen om *"Brussel (en in feite nog veel meer grondgebied) op te geven om toch maar van de Franstaligen verlost te raken"*. *"We zouden ons beter laten inspireren door Frans Van Cauwelaert"*, zo stelde Wils nog, en niet *"zelf de scheiding (van Wallonië) vragen"* want *"dan zullen de Franstaligen de grens trekken"*.

Recensenten kwamen tot gelijkaardige bevindingen. *"Het historisch werk van Lode Wils"*, zo stelde Emmanuel Gerard in 1995, bij de bespreking van Wils' emeritaatsbundel, *"steunt op onderzoek en moet daarom serieus genomen worden"*. Geen historicus kan voorbij aan Wils' bevindingen. Maar Wils' lezing is ook verweven met zijn oordeel over wat België en Vlaanderen moeten zijn. *"Kanunnik professor Jan David blijve voor de Vlamingen een voorbeeld en een symbool"* zo besloot hij zijn proefschrift in 1954.

Enkele hoofdstukken daarvoor kon men lezen: *“Davids politiek ideaal was een unionistische België, groot en sterk gemaakt door een katholiek en Vlaams Vlaanderen.’ Is of was dit ook Wils’ ideaal?”*¹⁰⁵ Bruno De Wever schreef in zijn recensie over de biografie van Van Cauwelaert, dat Wils *“schatplichtig”* was aan de Vlaamsgezinde voorman *“niet alleen omdat diens archief een onuitputtelijke bron was, ook omdat Van Cauwelaerts analyses ook die van Wils zijn geworden... de biografie en de gebiografeerde [zijn] twee gelijkgestemde zielen in hun overtuiging dat een vluggere gelijkberechtiging van de Nederlandstaligen in België het communautaire probleem had kunnen voorkomen”*.¹⁰⁶

Zo profileerde en profileert Lode Wils zich, behalve als een uitzonderlijke, zelfs unieke, wetenschappelijke autoriteit in de geschiedenis van de Vlaamse beweging ook als een publiek intellectueel. Als een historicus die zijn onderzoekswerk niet alleen opvat als een bijdrage tot de wetenschap maar ook als een dienst aan de eigentijdse (Vlaamse) gemeenschap. Het draagt bij tot zijn maatschappelijke invloed en maakt hem tot een graag gehoorde stem in het openbare debat. Want Wils vervulde die missie van kennisverstrekker, leraar en ‘waarschuwer’ niet enkel in zijn werken, maar nog uitdrukkelijker in de vele interviews waarvoor journalisten in dag- weekbladen bij elke nieuwe publicatie graag ruimte maken. Zij waarden hem vanwege zijn scherpzinnig, onafhankelijk en openhartig oordeel zoals onder meer mag blijken uit de eretitel van *‘Leuvense historicus magnificus’* die hem door journalist Rik Van Cauwelaert werd toegedicht.¹⁰⁷ De maatschappelijke erkenning die Lode Wils intussen in de samenleving heeft verworven, vond in 2019 een bekroning in de toekenning van het *‘Ereteken van de Vlaamse Gemeenschap’*, *“waarmee de Vlaamse Regering personen wil huldigen die uitzonderlijk verdienstelijk zijn geweest ten aanzien van de Vlaamse Gemeenschap”*. Een heel terechte appreciatie van Wils’ levenslange inzet ten dienste van de geschiedschrijving van de Vlaamse beweging.

¹⁰⁵ E. Gerard, *Vlaanderen, België [...]*, pp. 649-650.

¹⁰⁶ Br. De Wever, *Hulde [...]*, p. 198.

¹⁰⁷ Op de achterflap van L. Wils, *Van Cauwelaert. Politieke biografie*.